

E-mail: social@savalas.gr

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Gargi Bhattacharyya

Σεξουαλικότητα και κοινωνία Σύγχρονες προσεγγίσεις

Μετάφραση: Πάρις Μπουρλάκης

Σχήμα: 17X24, σελ.: 320, τιμή: 17,70 €
ISBN: 978-960-423-065-5

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ

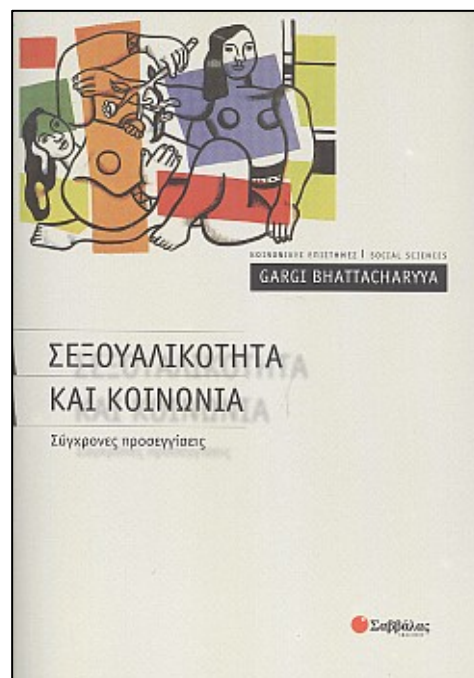
Από τις πρώιμες συζητήσεις για τη σεξουαλικότητα, τη Φουκοϊκή παρέμβαση για τους μηχανισμούς του εαυτού και την κριτική της Τζούντιθ Μπάτλερ για τη λειτουργία της ταυτότητας έγινε φανερό ότι η σεξουαλικότητα όχι μόνο επηρεάζει κοινωνικές δομές και συμπεριφορές αλλά ταυτόχρονα καθορίζεται από αυτές. Το βιβλίο με απλό και σαφή τρόπο ξαναγεί τους αναγνώστες σε όλες τις πτυχές αυτού του προβληματισμού. Πώς βιώνεται λοιπόν η σεξουαλικότητα από τη σύγχρονη κοινωνία; Οι κοινωνικοί προσδιορισμοί της ετεροφυλοφιλίας, τα ζητήματα της ιστορικής εξέλιξης της «ερωτοπραξίας», ο ρόλος του κράτους, της οικονομίας αλλά και της συγκρότησης και της λειτουργίας των ταυτοτήτων, οι αναπαραστάσεις και οι χώροι της σεξουαλικότητας και τέλος η σημασία του «άγριου έρωτα» αποτελούν τα κύρια ζητήματα που συνθέτουν τον βασικό κορμό αυτού του βιβλίου. Με αυτό τον τρόπο η συγγραφέας μελετά τη σεξουαλικότητα στο πλαίσιο των πλέον σύγχρονων συζητήσεων για το φύλο, την ιδιότητα του πολίτη, την κοινότητα, την ηλικία, τη σεξουαλική αγωγή, την πορνογραφία κ.ά.

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ

Η **Gargi Bhattacharyya** είναι λέκτορας Πολιτισμικής Πολιτικής και Θρησκευολογίας στο Πανεπιστήμιο του Μπέρμιγχαμ. Στα έργα της περιλαμβάνονται τα εξής: *Race and Power: Global Racism in the Twenty-First Century*, Routledge, Λονδίνο (2001) με τους John Gabriel και Stephen Small και *Tales of Dark-Skinned Women*, Routledge, Λονδίνο (1998).

ΣΕ ΠΟΙΟΥΣ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ

- Σε όσους/ες ενδιαφέρονται για τις σύγχρονες πολιτιστικές διαστάσεις της κοινωνίας μας.
- Σε κοινωνικούς επιστήμονες που εξακολουθούν να αναζητούν τη γείωση πολιτισμικών φαινομένων στην κοινωνία και τις διεργασίες της.
- Σε όσους/ες ασχολούνται με τις Σπουδές για το Φύλο.

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ SOCIAL SCIENCES

GARGI BHATTACHARYYA

ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Μετάφραση: Πάρις Μπουρλάκης

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ / SOCIAL SCIENCES
Διεύθυνση σειράς: Μιχάλης Σπουρδαλάκης

Εκδόσεις Σαββάλας
Gargi Bhattacharyya
Σεξουαλικότητα και κοινωνία

Τίτλος πρωτοτύπου: Sexuality and Society – An Introduction

Μετάφραση: Πάρις Μπουρλάκης
Επιμέλεια: Θεώνη Ντρίνια

Διόρθωση: Αρετή Μπουκάλα
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση: Φανή Κορκολή
Φίλμ – μοντάζ: Β. Γραμιέλης & ΣΙΑ Ο.Ε.
Σχεδίαση εξωφύλλου: Βάσω Αβραμοπούλου

© Gargi Bhattacharyya, 2002. All rights reserved.
Authorised translation from English language edition published by Routledge,
a member of the Taylor & Francis Group.
© Copyright για την ελληνική έκδοση
Εκδόσεις Σαββάλας, Αθήνα 2008

Gargi Bhattacharyya
Σεξουαλικότητα και κοινωνία/Gargi Bhattacharyya
μετ. Πάρις Μπουρλάκης-επιμ. Θεώνη Ντρίνια
Αθήνα: Σαββάλας 2008
(Κοινωνικές επιστήμες=Social Sciences).
1. Σεξ 2. Κοινωνιολογία I. Μπουρλάκης, Πάρης
II. Ντρίνια, Θεώνη III. Τίτλος IV. Σειρά
306.7-dc22

Σελίδες: 320 Σχήμα 17 x 24
ISBN: 978-960-423-065-5 K.A.: 22561

*Απαγορεύεται κάθε ολική ή μερική αναπαραγωγή του έργου
με οποιονδήποτε τρόπο χωρίς την έγγραφη άδεια του εκδότη*

Εκδόσεις Σαββάλας
Ζ. Πηγής 18, 106 81 Αθήνα
τηλ.: 210-33.01.251 Fax: 210-33.06.918
www.savalas.gr
e-mail: social@savalas.gr

Κεντρική διάθεση:
Τζαβέλλα 14, 106 81 Αθήνα
τηλ.: 210-33.02.600 Fax: 210-33.06.943

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
Τι είναι αυτό που λέμε «σεξουαλικότητα»;	14
1. ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ	36
Η στάση του κεφαλαίου – Η κανονιστικότητα	36
Τι είναι η ετεροφυλοφιλία;	38
Τι καθορίζει την εμφάνιση της ετεροφυλοφιλικής σεξουαλικότητας;	42
Στρέφει κουλτούρα – υπάρχει τέτοιο πράγμα;	46
Η εκμάθηση του πώς να είσαι ευτυχισμένος ετεροφυλόφιλος	47
Η ετεροφυλοφιλία είναι καλή για τους άνδρες ή για τις γυναίκες;	57
Αλλάζει η ετεροφυλοφιλία;	60
2. ΙΣΤΟΡΙΑ	68
Η στάση του κεφαλαίου – Η οικουμενικότητα	68
Υπάρχει ιστορία της ερωτοπραξίας;	69
<i>Ψάχνοντας ίχνη, σημάδια και άλλα ενθύμια</i>	72
Μπορούμε να καταλάβουμε μυστικά και φαντασιώσεις παρά τη χρονική απόσταση;	81
Πόσο σημαντικό είναι το αφήγημα του παρελθόντος για την κατανόηση της ερωτοπραξίας;	84
Μπορούμε να αφηγηθούμε τις σεξουαλικές πράξεις;	88
Πειράζει αν δεν μπορούμε;	94
3. ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ	98
Η στάση του κεφαλαίου – Η εργαλειακότητα [instrumentality]	98
Είναι η ερωτοπραξία σκλάβια των χρημάτων και της εξουσίας;	102
Ιδιότητα του πολίτη και σεξουαλικότητα	108
Άραγε νοιάζεται καθόλου το κράτος τι κάνουν οι άνθρωποι το σώμα τους;	113
Μπορεί το κράτος να ελέγξει ποτέ με επιτυχία τη σεξουαλική δραστηριότητα;	117

<i>Οι Νέοι Εργατικοί και η οικονομία της γνώσης – η πολιτιστική ανάλυση και οι λαοί με πετρεχάγια</i>	120
<i>Η σέξι υπόσχεση του Τρίτου Δρόμου</i>	122
<i>Η ερωτοπραξία γίνεται σύμβολο πολλών άλλων φόβων</i>	128
4. ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΩΝ	137
Η στάση του κεφαλαίου – Η επιτελεστικότητα	137
Το έδαφος των κοινωνικών ταυτοτήτων της κιναιδολογικής θεωρίας	148
Η παιχιδιάρικη πολιτική, η θεωρητική έξαψη και οι δυνατότητες των νέων ταυτοτήτων	157
Η ερωτοπραξία δημιουργεί την ταυτότητά μας;	164
5. ΤΟ ΕΞΩΤΙΚΟ	170
Η στάση του κεφαλαίου – Η αντικειμενοποίηση	170
Ποιοι είναι οι παράγοντες στους σύγχρονους πολιτισμούς του εξωτισμού;	177
<i>Άραγε η μειονεκτική κοινωνική θέση δυναμώνει τη σεξουαλική έλξη;</i>	194
6. Η ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ	206
Η στάση του κεφαλαίου – Η αναπαράσταση	206
Πώς μαθαίνουμε για την ερωτοπραξία και αναγνωρίζουμε την επιθυμία;	208
Είναι άραγε ακατάλληλες για μας οι άσεμνες εικόνες;	214
Αναπαράσταση και απελευθέρωση	219
Μπορούν οι αναπαραστάσεις να είναι και επιμορφωτικές και ερωτικές;	223
Η σεξουαλικότητα και η πολιτική τέχνη	225
7. ΧΩΡΟΙ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ	240
Η στάση του κεφαλαίου – Η φανερή μυστικότητα	240
Τα κακόφημα μέρη της ερωτοπραξίας	244
Ο άβολος χώρος της ευπρέπειας	249
Ανευρίσκοντας τους απόκρυφους χώρες της ερωτοπραξίας	253
8. ΑΓΡΙΟΣ ΕΡΩΤΑΣ	273
Το τελευταίο μάθημα	273
Καθημερινός πολιτισμός και διεθνής οικονομία	277
 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	 287
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	307

Ευχαριστίες

ΑΥΤΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΓΡΑΦΤΗΚΕ κατά τη διάρκεια μιας δύσκολης και ταραγμένης εποχής. Τα θέματά του, της οικειότητας και της σωτηρίας, ίσως να απηχούν αυτή τη μοναχική περίοδο.

Ευχαριστίες οφείλονται, όπως πάντοτε, στους φοιτητές από τα χρόνια των μαθημάτων μου για τις σεξουαλικότητες – τα περισσότερα από αυτά που ακολουθούν, μαζί σας τα δοκίμασα και τα εξέτασα εξονυχιστικά. Ευχαριστώ ιδιαίτερα τους Ντίλιπ, Μανζού και Σονάλι που με στήριξαν, καθώς και τον Σταν, που προσέχει αν τρώω.

Τελικά όμως, και απροσδόκητα, το βιβλίο αφιερώνεται στον Ντέιβιντ Τράισμαν (David Triesman) ο οποίος, παρά τις πάμπολλες διαφωνίες μας, κατάφερε να με πείσει ότι οι άνθρωποι δεν χρειάζεται να είναι ίδιοι για να τα πάνε καλά.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΥΤΟ ΕΔΩ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΕΠΙΧΕΙΡΕΙ ΝΑ ΠΡΟΣΦΕΡΕΙ μια εισαγωγή σε πρόσφατες συζητήσεις που αφορούν τη μελέτη της σεξουαλικότητας. Ως θέμα πανεπιστημιακού διαλόγου, η ερωτοπραξία/σεξ διαποτίζει ένα ευρύ φάσμα σύγχρονων συζητήσεων. Από μια σχετικά περιθωριακή θέση που κατείχε άλλοτε, η μελέτη της έχει καταστεί σήμερα άκρως ευυπόληπτη, μέρος της σκευής οποιασδήποτε στοχαστικής κατανόησης της νεότερης ζωής. Το ανά χείρας βιβλίο αυτή την απότομη αστικοποίηση απηχεί – ενώ το μεγάλο εύρος των θεμάτων αυτής της εργασίας καθορίστηκε από τη ραγδαία ανάπτυξη του συγκεκριμένου πεδίου. Ωστόσο, αντί να αποπειραθώ να κάνω μια περιεκτική επισκόπηση, επέλεξα να παρουσιάσω βασικά θέματα συζήτησης ως μέρος μιας ευρύτερης επιχειρηματολογίας για τη σημασία όλου αυτού του πολυποίκιλου λόγου σχετικά με την ερωτοπραξία. Σε τούτο το βιβλίο υποστηρίζω ότι αυτό το ιδιαίτερο και έντονο ενδιαφέρον για το σεξ και την οικειότητα που χαρακτηρίζει την εποχή μας είναι ενδεικτικό του αντίκτυπου που έχουν στην καθημερινή ζωή η οικονομική αναδιάρθρωση και η παγκοσμιοποίηση. Το να μάθουμε να κατανοούμε αυτά τα ποικίλα ζητήματα σχετικά με το σεξ μάς προσφέρει τόσο ένα μέσο για να καταλάβουμε την ένταση ανάμεσα στους επιμέρους πολιτισμούς και τη βιωμένη παγκοσμιοποίηση όσο και μια στρατηγική για να αντεπεξέλθουμε σε αυτήν. Όπως και τόσες άλλες πραγματείες περί έρωτος, το συγκεκριμένο βιβλίο έχει ένα χαρακτήρα ερμηνευτικό και καθοδηγητικό σαν ένα αφήγημα γι' αυτό που υπάρχει και μια υπόσχεση γι' αυτό που θα μπορούσε να υπάρξει. Σε όλη την έκταση του βιβλίου, χρησιμοποίησα το αρχαίο και κατασυκοφαντημένο κείμενο της *Κάμα-σούτρα*¹ ως οδηγό και οργανωτικό πλαίσιο. Όσα ακολουθούν είναι

1. Ινδική πραγματεία για την τέχνη του έρωτα, γραμμένη στη σανσκριτική (περ. 500), που αποδίδεται στον Βατσιαγιάνα και εντάσσεται στη θρησκευτική ινδική λογοτεχνία. (Σ.τ.Ε.)

προπάντων μια περιήγηση στη μακρόχρονη εμμονή της Δύσης με τη σεξουαλικότητα ως χωριστό τόπο – μια άλλη χώρα, ποθητή μεν, πλην όμως εσαεί άγνωστη. Και αυτό το βιβλίο χαρτογραφεί τις παράξενες εκφάνσεις αυτής της εμμονής. Η χρήση της *Κάμα-σούτρα* απηχεί την κατ' εξακολούθηση προσφυγή της Δύσης σε έργα μυθοπλασίας και σε ξένα εννοιολογικά πλαίσια, όταν επιδιώκει να κατανοήσει τον υπόλοιπο κόσμο – η παράκαμψη αυτή στο «εξωτικό» αφιερώνεται σε ιδιαίτερο κεφάλαιο του βιβλίου. Εδώ όμως δεν γίνεται λόγος για *exotic* αλλά για την αλλοδαπότητα (*foreignness*) που είναι ένας τρόπος προσέγγισης των μυθοπλασιών και του χαρακτήρα του σεξ, από μια άλλη σκοπιά.

Η *Κάμα-σούτρα* παρουσιάζει τη σεξουαλική αγωγή και την κατανόηση στα σεξουαλικά ζητήματα ως βασικό μέρος της γενικής παιδείας. Στη διδασκαλία της, οι τεχνικές της σωματικής ηδονής και της επίσεξης συνδυάζονται με στοχασμούς για την επιδίωξη μιας ηθικής και ευπειθούς ζωής. Η κατανόηση της ερωτοπραξίας είναι μέρος της κατανόησης της θέσης μας στον κόσμο. Μολονότι το έργο αυτό συγκεντρώνει ένα πολυποίκιλο παράξενο υλικό – από εκείνες τις περίφημες στάσεις μέχρι συμβουλές για το πώς να διάγουμε πνευματικό βίο –, πάνω απ' όλα είναι εκπαιδευτικό εγχειρίδιο στο πλαίσιο μιας ορισμένης παράδοσης. Η παράδοση αυτή, παρά την εσφαλμένα πιπεράτη παρουσίασή της από γενιές ολόκληρες Δυτικών σχολιαστών και κουντομπολιών, θεωρεί τη σεξουαλικότητα ως ένα επιπλέον πεδίο δράσης που το κατανοείς μέσα από το διάλογο και μέσα από αργά προοδευτικά στάδια μάθησης. Η πειθαρχία που απαιτεί αυτό το πεδίο γνώσης επαυξάνει και συμπληρώνει την πειθαρχία άλλων διεργασιών σπουδής. Το ζητούμενο εδώ είναι να συλλάβουμε τη ζωή ως «όλον».

Το ανά χείρας έργο αφορμάται και από μια διαίσθηση, που δεν είναι βεβαιότητα αλλά είναι τουλάχιστον εικασία, ότι δηλαδή η μάθηση επιστρέφει στα πνευματικά πράγματα. Αντί να εστιάζει στους ορθόδοξους δρόμους που οδηγούν στην πίστη και την πνευματική σωτηρία, υποδεικνύει ότι οι άνθρωποι απαιτούν μια αίσθηση του «ευ ζην» καθώς και τη θέση σε μια ευρύτερη λογική, σ' ένα ευρύτερο σύστημα. Έτσι, το βιβλίο ξεκινάει με το σκεπτικό ότι η ερωτοπραξία/σεξ είναι σημαντική, επειδή συνδέεται με ζητήματα του πνεύματος και της πίστης. Για να κατανοήσουμε την ιδιαίτερη ένταση και το φόβο που περιβάλλουν την ερωτοπραξία στη δική μας πολιτιστική στιγμή, χρειάζεται

να κατανοήσουμε την αναθεώρηση των πολιτισμών των θρησκειών μέσα από την παγκοσμιοποίηση και τον φρενήρη τουρμπο-καπιταλισμό. Καθώς και τον σημαντικότερο αντίκτυπο που έχουν οι δυνάμεις αυτές στην αυτοσυναίσθηση πολλών ανθρώπων.

Σε όλα αυτά τα υπέρμετρα και υπερβολικά που γράφονται για την παγκοσμιοποίηση, αυτό τον όρο-πασπαρτού για την κοινωνική μεταβολή στην εποχή μας, ελάχιστα έχουν ειπωθεί για τις αλυσιδωτές επιπτώσεις των οικονομικών αλλαγών στην προσωπική ζωή των ανθρώπων. Μολονότι η πιο μακρόχρονη ιστορία των δύο τούτων πρωταρχικών δυτικών επινοημάτων, του ατόμου και της ιδιωτικής ζωής, έχει γίνει κατανοητή ως συστατικό πολύ ευρύτερων κοινωνικών αλλαγών, που είναι αποτελέσματα αλλά και αίτια μεταβολών οι οποίες επηρέασαν πολλές πλευρές της δημόσιας και της ιδιωτικής ανθρώπινης ύπαρξης, εδώ όμως έχουμε να κάνουμε με ένα θηρίο πιο δυσεξιχνίαστο. Κατά τον τρόπο της *Κάμα-σούτρα*, ίσως μπορούμε να αρχίσουμε να βλέπουμε την ερωτοπραξία ως άκρως εκκοινωνισμένη τελετουργία, αξεδιάλυτα συνυφασμένη με τις άλλες κοινωνικές τελετουργίες, στην οικονομική και την πολιτική ζωή.

Η θέση μου είναι ότι αυτό το ειδικό καθεστώς του διαρκώς τιθέμενου και πάντα άλυτου ερωτήματος –αυτός ο ακόρεστος πυρήνας της καρδιάς μας– καθιστά την ερωτοπραξία ιδιαίτερο είδος κοινωνικού ζητήματος και κοινωνικής εμπειρίας, καθώς και ότι τούτη η αδιάκοπη αναζήτηση της αλήθειας μέσω του σεξ είναι ένδειξη της παράξενης υπερεπένδυσης στο διαχωρισμό της οικειότητας και της σωματικής εγγύτητας από άλλες πλευρές της κοινωνικής ζωής στον ύστερο καπιταλισμό, αλλά ενδεχομένως και ανέκαθεν. Αυτό είναι ένας από τους σημαντικούς δεσμούς με την πίστη – η αείζωη πεποίθηση ότι η αλήθεια και η ουσία υφίστανται κάπου και ότι αυτές, εν μέρει τουλάχιστον, είναι ανθρώπινες, αν και πέραν του ελέγχου των ανθρώπων.

Όπως τόσο πολλά άλλα πράγματα, έτσι και η γέννηση της σεξουαλικότητας συνοδεύει το σχηματισμό ενός δυτικού υποκειμένου το οποίο αναπτύχθηκε από το κεφάλαιο. Οι νέες οικονομικές δυνατότητες του αναπτυσσόμενου καπιταλισμού οδηγούν σε νέες κοινωνικές δυνατότητες, συμπεριλαμβανομένης της εμφάνισης μιας οροθέτησης ανάμεσα στη δημόσια και την ιδιωτική σφαίρα, καθώς και μιας νέας προνομιακής αντιμετώπισης κάποιων εξω-εργασιακών δραστηριοτήτων, που θεωρούνται ότι ανήκουν στη σφαίρα του προσωπικού. Μολο-

νότι οι άνθρωποι αγγίζονταν και αναστέναζαν και πριν από όλα αυτά, και αναμφίβολα θα το κάνουν και πολύ μετά, ωστόσο το ειδικό αυτό καθεστώς του διαχωρισμού και της χωριστής σφαίρας μπορεί να υπάρξει μόνο μαζί με εκείνες τις άλλες εξελίξεις που επέφερε ο καπιταλισμός.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟ ΠΟΥ ΛΕΜΕ «ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ»;

Ορισμένες αναζητήσεις έχουν γίνει κατ' επανάληψη, σε διαφορετικές στιγμές της ανθρώπινης ιστορίας – η αναζήτηση του μυστικού της αιώνιας ζωής, του φίλτρου που θα μετατρέψει το χώμα σε χρυσάφι, της ουσίας του έρωτα.

Το ερώτημα πώς να κάνεις κάποιον να σε ερωτευτεί –ή το ζήτημα τού να κατανοήσουμε γιατί οι άνθρωποι ερωτεύονται και ποθούν– εμφανίζεται σε πολλές εποχές και σε πολλούς επιμέρους πολιτισμούς. Όπως ακριβώς και η επιδίωξη του αμύθητου πλούτου, έτσι και η αλχημεία που επιδιώκει να μετατρέψει την αδιαφορία σε πάθος στοιχειώνει πολλούς πολιτισμούς. Μάλιστα, παρά την ιστορικά πρόσφατη επένδυσή μας στη ρομαντική πτυχή του έρωτα, η αλχημεία του πάθους είναι τόσο αμείλικτα εργαλειακή όσο και η οποιαδήποτε επιδίωξη να φτιάξουμε χρυσάφι από μολύβι. Η ικανότητα να διαμορφώσουμε τις αντιδράσεις των ανθρώπων –το περίφημο, να αποκτήσουμε φίλους και να επηρεάσουμε ανθρώπους ή να είμαστε ακαταμάχητοι σε οποιαδήποτε γυναίκα ή άνδρα– υπόσχεται όχι μόνο άμεση και προσωπική ανταμοιβή υπό τη μορφή του έρωτα και της σεξουαλικής εύνοιας, αλλά και τα λιγότερο ονειροπόλα κέρδη μιας μεθόδου για την απόκτηση επιρροής. Η μυθολογία που περιβάλλει την αλχημεία του πάθους αναγνώριζε ανέκαθεν ότι το σεξ, το χρήμα και η εξουσία συγγενεύουν. Αυτές οι συνδέσεις πρόσφατα μόλις λησμονήθηκαν, με την ανάπτυξη του σεξ ως χωριστής σφαίρας. Έτσι, μια άλλη αντίληψη την οποία υποβάλλει το παρόν βιβλίο είναι ότι το σύγχρονο ενδιαφέρον για τα μυστικά του σεξ διατηρεί τη βαθύτερη υποκείμενη πεποίθηση για την ευρύτερη σημασία των γνώσεων σχετικά με το σεξ. Ενώ λοιπόν κανείς σήμερα δεν υποστηρίζει ότι η γνώση για τα θέματα του σεξ απαιτεί την προσοχή και την επιμέλεια που απαιτούν η πολιτική τέχνη ή η εκπαίδευση στα οικονομικά, η βασική αρχή της *Κάμα-σούτρα*, ότι η γνώση σχετικά με

το σεξ φωτίζει και άλλους τομείς της ζωής, διέπει και πιο πρόσφατες γνωστικές αναζητήσεις.

Αν και το παρόν βιβλίο αποφεύγει να εισηγηθεί ότι υπάρχει τάχα κάποια απόλυτη ανθρώπινη ουσία, πέρα από όλη αυτή την πολιτιστική σύγχυση, θα επιθυμούσα πραγματικά να προτείνω την ιδέα ότι ο νεότερος πολιτισμός, υπό την ευρύτερη έννοια, αφήνει επίσης χώρο για το μυστικό. Η ιδέα αυτή σχετίζεται με την πεποίθηση ότι η σεξουαλικότητα λειτουργεί ως ο πυρήνας του ανθρώπινου είναι – η έρευνα επίσης για την ουσία της ανθρωπότητας είναι και αυτή μακρόχρονη και ποικιλόμορφη. Είναι άραγε ο άνθρωπος ένα αδύναμο σαρκίο που το ζωογονεί το πνεύμα ή η ψυχή; Μήπως, πέρα από τη ζωική μας φυσικότητα, υπάρχει κάποια ουσία της συνείδησης;

Φυσικά, σε όλη τη διάρκεια της νεότερης εποχής η ερωτοπραξία μελετήθηκε και εξετάστηκε εξονυχιστικά. Μολονότι κάθε νέος λόγος γι' αυτήν ή κάθε νέα απεικόνιση παρουσιάζεται με την αίγλη του νέου και του απαγορευμένου μέχρι πρόσφατα, στην πραγματικότητα η ερωτοπραξία συνεχίζει να είναι από τα παλαιότερα αφηγήματα (έχοντας προϋπάρξει μάλιστα της όποιας αφήγησης για κάποιο εύλογο χρονικό διάστημα). Η σεξουαλικότητα, από την άλλη, κάνει την είσοδό της ως ιδιαίτερο επεισόδιο στην ιστορία της Δύσης – μέρος της ανάπτυξης αυτής της ακόρεστης και ολοένα επεκτεινόμενης οντότητας. Η σεξουαλικότητα ανακύπτει ως μια άλλη περίπτωση αναζήτησης της γνώσης. Η Ευρώπη έφτασε να κυβερνά τον κόσμο μέσα από την ανάπτυξη της επιστημονικής κατανόησης, που προσπάθησε να εξηγήσει τη φύση και να οικοδομήσει μια εναλλακτική φύση, δημιουργημένη από την ανθρωπότητα. Αυτή η εποχή έχει σημαδευτεί από τη βούληση για χαρτογράφηση τόσο της υδρογείου όσο και του σώματος – επειδή η ικανότητα του Ευρωπαίου να χαρτογραφεί και να γνωρίζει τον έχει μεταφέρει στο κέντρο της ύπαρξης. Αυτή η γνώση, που θα μπορούσε να εκθρονίσει τον Θεό, είναι η νέα μαγεία, αν υπήρξε ποτέ μαγεία. Ωστόσο, ούτε η νέα αυτή μαγεία μπορεί να κυριαρχήσει σε κάθε πλευρά της ζωής – όσο κι αν προσπαθεί η ανθρωπότητα. Η μακρόχρονη, και ενίοτε βίαιη, αναζήτηση του νοήματος της ερωτοπραξίας σκιαγραφεί υποδειγματικά την επιθυμία αυτή για ολική κυριαρχία μέσω της γνώσης, η οποία χαρακτηρίζει τη νεότερη εποχή. Ωστόσο αυτή η ιδιαίτερη απόπειρα να καταστεί ολική η γνώση έρχεται γρήγορα αντιμέτωπη με τα άβολα όρια της ορθολογικότητας.

Στο σημείο αυτό η επιστήμη συνυφαίνεται με τη μαγεία – μια κρίσιμη στιγμή της γένεσης της επιστήμης και της έρευνας. Οι χώροι που αντιστέκονται και παραμένουν απρόσιτοι στην εξερεύνηση και την ανάλυση, τα πεδία εκείνα που αναλαμβάνουν το ρόλο του ορίου για τον ορθό λόγο (reason), παραμένουν στο βασίλειο του μαγικού. Αυτό στην καλύτερη περίπτωση διατηρεί το μυστήριο και το θαυμασμό για ό,τι μένει ακόμη να ανακαλυφθεί – κάτι σαν έλεγχος της αλαζονείας της γνώσης, μια υπόμνηση ότι, ακόμα και χωρίς τον Θεό, ο άνθρωπος δεν είναι πανίσχυρος και η γνώση δεν είναι τέλεια.

Η ερωτοπραξία αιωρείται σε αυτή την ενδιάμεση κατάσταση από τότε που εμφανίστηκε η έλλογη έρευνα – άλλοτε είναι το θαυμαστό κλειδί για την ανθρώπινη ύπαρξη και άλλοτε το τερατώδες άλογο στοιχείο που πρέπει να τιθασευτεί ή και να καταστραφεί. Ως αποτέλεσμα προέκυψε ένα πεδίο έρευνας που βρίσκεται πάντοτε στο ημίφως – που σχεδόν το συλλαμβάνουμε αλλά κατά περιεργό τρόπο αυτό αλλάζει σχήμα, σαν να είμαστε σε ένα μεταίχμιο όπου η γνώση επιστρέφει στη μαγεία, η αναγνώριση έχει την αχλή του ονείρου, και κατανοούμε μεν, δεν είμαστε όμως βέβαιοι για το τι γνωρίζουμε. Η ερωτοπραξία εξακολουθεί να παραμένει σ' αυτό τον μαγικό ακόμη χώρο – περιπαίζοντας την επιστημοσύνη και δραπετεύοντας στο χώρο του μυστηρίου. Φανερώνεται εν μέρει μόνο, για να χαθεί ξανά μέσα στο σκοτάδι. Μ' αυτόν το μανδύα περιβάλλεται η ερωτοπραξία – στέκεται σαν όριο και σαν ονειρικός κόσμος, κατά το ήμισυ γνωστός και κατά το ήμισυ να κυκλοφορεί στις παρυφές της δημόσιας ζωής ως συμβόλαιο μιας συμφωνημένης μυστικότητας. Στη νεότερη ύπαρξη, ελάχιστες περιοχές διατηρούν αυτό το άρωμα της μαγείας – και το σεξ είναι ένα καυτό θέμα, επειδή διατηρεί αυτή τη μαγική αίσθηση.

Είναι δύσκολα αποδεκτές οι διδασκαλίες περί μαγείας. Γι' αυτό θέλω να πιστεύω ότι η σπουδή του σεξ υποβάλλει διάφορες ακροάσεις, μιας και πρόκειται εδώ για ιστορίες όπου οικείες περιοχές προβάλλουν αίφνης ως κόσμοι άγνωστοι.

Ως μυστικό πέρα από τη νεωτερικότητα, η ερωτοπραξία μπορεί να είναι μαγική. Ωστόσο, όταν η νεωτερικότητα φαίνεται να καταρρέει κάτω από το ίδιο της το βάρος, μεταστοιχειούμενη σε κάτι άλλο, πέρα από τις προθέσεις της, χάνει και η αντίθετη πλευρά της, η μαγική, την αίγλη της. Αν ο λόγος και η πρόοδος αποδεικνύονται φενάκη, το ίδιο συμβαίνει και με την παραμυθία της επιθυμίας. Το αδιάκοπο ενδιαφέ-

ρον μας για τη σεξουαλικότητα είναι ένδειξη αυτής της βαθιάς απογοήτευσης, είναι η συναίσθηση ότι ο χώρος της αποδεκτής μαγείας δεν μπορεί να μας αποζημιώσει για τις αποτυχίες στους άλλους τομείς.

Η μελέτη και η εννοιολόγηση της σεξουαλικότητας έχει υποστεί κάποιες σημαντικές εξελίξεις καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα. Κάποιες από αυτές τις μεταβολές άλλαξαν τόσο την ακαδημαϊκή όσο και τη λαϊκή σκέψη, και κάποιες άλλες ανέπτυξαν νέους τρόπους σκέψης για την ερωτοπραξία, που απηχούν τις πολλές αλλαγές στην καθημερινή σεξουαλική συμπεριφορά. Για τους σκοπούς αυτού εδώ του βιβλίου υπάρχουν τρεις σημαντικές στιγμές στον πρόσφατο θεωρητικό λόγο περί της σεξουαλικότητας – καθεμιά απ' αυτές μπορεί να χαρακτηριστεί από το έργο ενός συγκεκριμένου συγγραφέα. Μολονότι τα έργα του καθενός διαμορφώνονται από ένα πιο σύνθετο και εκτεταμένο πλαίσιο αναφοράς, πολλές από τις βασικές ιδέες που παρουσιάζονται στα επόμενα κεφάλαια βασίζονται στην κατανόηση της συμβολής αφενός του Ζίγκμουντ Φρόιντ (Sigmund Freud), του οποίου το συγγραφικό έργο εκτείνεται από τα τέλη του 19ου αιώνα μέχρι τις πρώτες δεκαετίες του 20ού, και αφετέρου του Μισέλ Φουκό (Michel Foucault), που εργάστηκε κατά τις δεκαετίες του '60 και του '70. Επιπρόσθετα, στις πρόσφατες δεκαετίες γνώρισε μεγάλη εξάπλωση η πανεπιστημιακή εξέταση της σεξουαλικότητας, της σεξουαλικής ταυτότητας και της σεξουαλικής ποικιλίας. Αυτές οι πρόσφατες συζητήσεις για τη σεξουαλικότητα παρουσιάζονται μέσα από τα κείμενα της Τζούντιθ Μπάτλερ (Judith Butler), που άρχισε να δημοσιεύει το έργο της κατά την τελευταία δεκαετία του 20ού αιώνα. Η πραγμάτευση που ακολουθεί παρουσιάζει μερικά βασικά θέματα από καθεμιά από αυτές τις τρεις στιγμές διαμόρφωσης του λόγου περί της σεξουαλικότητας.

Αρκετοί ερμηνευτικοί σχολιασμοί έχουν σκιαγραφήσει την καταλυτική αλλαγή στην εννοιολόγηση της σεξουαλικότητας που εκκινεί από το έργο του Φρόιντ. Ο Φρόιντ ήταν αυτός που εισηγήθηκε ότι η σεξουαλικότητα είναι στοιχείο βασικό και διαμορφωτικό του κοινωνικού – αυτή είναι η θεώρηση που βλέπει τη σεξουαλικότητα ως το πεδίο εντός του οποίου δημιουργείται το υποκείμενο. Κατά τον Φρόιντ, η σεξουαλικότητα μπορεί να γίνει αντιληπτή ως το ταξίδι στην κοινωνική ζωή, ένα αναπόφευκτο σύνολο από εμπόδια προς υπέρβαση, κατά τη διαδικασία μέσω της οποίας κάποιος γίνεται άνθρωπος. Ο Φρόιντ μας δίδαξε ότι η πρώτη ύλη των ενορμήσεων και των ενστίκτων είναι αυτό

που επιτρέπει την κοινωνικότητα, ακριβώς μέσω της οργάνωσης των ενορμήσεων σε σεξουαλικότητα. Θα εξετάσουμε τη διάκριση αυτή στη συνέχεια.

Ο Φρόιντ ανέπτυξε τις θεωρίες του για τη σεξουαλικότητα και το σχηματισμό της ταυτότητας από την κλινική του εμπειρία, ως γιατρού στη Βιέννη. Με βάση αυτήν, πρότεινε την ανάλυση ότι η νεύρωση προκύπτει από ανεπλήρεις συγκρούσεις στην πορεία της διαμόρφωσης της υποκειμενικότητας. Ο Φρόιντ εργαζόταν σε μια εποχή κατά την οποία ποικίλες νευρώσεις εμφανίζονταν ως ένα διαρκές πρόβλημα, για τα μέλη μιας ορισμένης τάξης:

Ξεκινήσαμε από τις παρεκκλίσεις του σεξουαλικού ενστίκτου, ως προς το αντικείμενο και τους σκοπούς του, και αντιμετωπίσαμε το ερώτημα αν αυτές προκύπτουν από συγγενή προδιάθεση ή αποκτώνται, ως αποτέλεσμα των εμπειριών που βιώνει κάποιος. Φτάσαμε σε μια απάντηση σε αυτό το ερώτημα, με βάση την κατανόηση, που προήλθε από την ψυχαναλυτική έρευνα της λειτουργίας των σεξουαλικών ενστίκτων στους ψυχονευρωτικούς, μια πολυάριθμη ομάδα ανθρώπων που δεν απέχουν πολύ από τους υγιείς. (Freud, 1962: 135)

Μέσα από αυτή την επαγγελματική εμπειρία, ο Φρόιντ πρότεινε μια θεωρία της παιδικής σεξουαλικότητας – και εδώ είναι που περιγράφει τον καθοριστικό ρόλο της σεξουαλικής οργάνωσης στη διαμόρφωση της υποκειμενικότητας. Ο Φρόιντ υποστηρίζει ότι οι ενστικτώδεις ενορμήσεις που διατρέχουν όλο το σώμα του παιδιού, δείχνοντάς μας τι προκαλεί ηδονή πολύ προτού μάθουμε οποιεσδήποτε άλλες, περισσότερο εκκοινωνισμένες αλληλεπιδράσεις με τους άλλους ή με τον κόσμο, βρίσκονται στην καρδιά κάθε ανθρώπινης προσπάθειας. Ο ανθρώπινος πολιτισμός δημιουργείται από τις περίπλοκες απόπειρές μας να αναχαιτίσουμε και να ανακατευθύνουμε τη σεξουαλική ενέργεια:

Το γεγονός ότι η εκδήλωση της σεξουαλικής ανάπτυξης στους ανθρώπους συμβαίνει σε δύο φάσεις, δηλαδή ότι η ανάπτυξη αυτή διακόπτεται από τη λανθάνουσα περίοδο, φαινόταν να απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή. Αυτό φαίνεται ότι είναι μία από τις αναγκαίες συνθήκες της ικανότητας των ανθρώπων να αναπτύσσουν υψηλότερο πολιτισμό αλλά και της τάσης τους για νεύρωση. (Freud, 1962: 139)

η είσοδος στο κοινωνικό είναι μια πολύπλοκη διεργασία αναδιάταξης και περιορισμού του ανθρώπινου ορμέμφυτου. Ερχόμαστε στον κόσμο σαν μάζα από άτακτες ενορμήσεις και σωματικές αισθήσεις, ενώ ολόκληρη η ύπαρξή μας είναι εγωιστικά αφοσιωμένη στη σωματική ηδονή, όπως γράφει ο Φρόιντ. Αυτό σημαίνει ότι οι ποικίλες παιδικές απολαύσεις του να τρως και να αποπατείς συνυφαίνονται με την ενόρμηση για τη σωματική ηδονή, η οποία γίνεται σεξουαλικότητα. Το να μάθει το παιδί να υπάρχει στην κοινωνική πραγματικότητα είναι κάτι που απαιτεί από αυτό να χαλιναγωγήσει τη διαρκή του επιθυμία για αυτοϊκανοποίηση με κάθε διαθέσιμο μέσο, και αντί γι' αυτό να κατευθύνει την επιθυμία προς κοινωνικά αποδεκτές πρακτικές και αντικείμενα. Για να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του πολιτισμού για λεπτότητα και δημιουργικότητα, η σεξουαλικότητα πρέπει να παραμείνει για ένα μικρό διάστημα στην αφάνεια. Κατά τη λανθάνουσα περίοδο, όπου η σεξουαλικότητα είναι κάτω από την επιφάνεια, μαθαίνουμε όλοι να επιτυγχάνουμε ικανοποίηση με άλλα μέσα. Ωστόσο αυτή ακριβώς η πειθάρχηση των σεξουαλικών ορμών δημιουργεί τις πολλαπλές και σύνθετες νευρώσεις που σφραγίζουν την ανθρώπινη ύπαρξη. Η σεξουαλικότητα ούτως ή άλλως διαμορφώνει τις δυνατότητες της ανθρώπινης υπόστασης.

Υπάρχει μια μακροχρόνια κριτική της φερόμενης ως ετεροκεντρικής ορμής στο έργο του Φρόιντ – κάθε φορά που αναλύει περιπτώσεις, περιγράφει τη νευρωτική διαταραχή που προκαλείται, όταν οι ασθενείς έχουν αποτύχει να συμβιβαστούν με τα ισχύοντα ως προς τους κοινωνικά εγκεκριμένους ετεροφυλοφιλικούς ρόλους (βλ. Freud και Breuer, 1974). Ωστόσο, για τους σκοπούς αυτού εδώ του βιβλίου, είναι πιο ενδιαφέρον να θεωρήσουμε ότι οι απόψεις του Φρόιντ επιτρέπουν τη διαμόρφωση μιας αντίληψης περί της σεξουαλικότητας ως πάντοτε συγκρουσιακής και παθολογικής. Οτιδήποτε κι αν υποδεικνύει ο ιδεώδης σχηματισμός του υποκειμένου, αυτή η τέλεια ιστορία μιας απρόσκοπτης, αν και απρόθυμης, ευθυγράμμισης με τους ρόλους της ετεροφυλοφιλικής οικογένειας, ο Φρόιντ μας διδάσκει ότι η υποκειμενικότητα ποτέ δεν επιτυγχάνεται με τρόπο που να εξαλείφει τις συγκρούσεις κατά την ανάδυσή της. Ακόμη και για τη φαινομενικά πιο κανονιστική απ' όλες τις ταυτότητες, η σεξουαλικότητα παραμένει κατ' ανάγκην μια αδιευθέτητη αναστάτωση στην καρδιά της υποκειμενικότητας.

Ο Φρόιντ είχε σημαντική επίδραση στις λαϊκές αντιλήψεις περί σεξουαλικότητας (βλ. Gay, 1984) – και από την επίδραση αυτή προέκυψε η κοινή σημασία της έννοιας της απώθησης/καταστολής (repression). Ίσως αυτή η έννοια διαποτίζει την κατανόηση της σεξουαλικής ελευθερίας ή της καταπίεσης – καταστολή είναι αυτό που επιβάλλει η κοινωνία στις «φυσικές» ενορμήσεις μας. Κατά τα φαινόμενα, η ελευθερία τώρα ξεπερνάει τον οδυνηρό της περιορισμό. Στο πλαίσιο του πανεπιστημιακού διαλόγου, ο Μισέλ Φουκό ακυρώνει αυτή την επένδυση στην καταστολή ως ζητούμενο για τη σεξουαλική πολιτική.

Το έργο του Φουκό αναλύει τον τρόπο με τον οποίο οι θεσμοί του πυρήνα της νεωτερικότητας εμφανίζονται ως θέατρα μικρο-εξουσίας. Τα περιφημότερα από τα βιβλία του εξετάζουν βασικές διεργασίες κατά το σχηματισμό της νεότερης πολιτικής κοινωνίας – τις τεχνικές επιτήρησης που βρίσκονται στο κέντρο της λειτουργίας της φυλακής και του ασύλου και, ως εκ τούτου, της ίδιας της διακυβέρνησης· την εσωτερίκευση των τεχνικών αυτοπειθαρχίας, οι οποίες γεννούν το υποκείμενο του νεότερου ουμανισμού (βλ. Foucault, 1979α: 141). Από τον Φουκό μαθαίνουμε ότι τα μορφώματα του λόγου έχουν τη δύναμη να παράγουν υλικά αποτελέσματα – έτσι, η ιδέα της τρέλας μπορεί να οδηγήσει στον εγκλεισμό κάποιων ανθρώπων ή η κατασκευή του νέου περιγράμματος του ομοφυλοφίλου μπορεί να μεταβάλει την εμπειρία όλων από τη σεξουαλική αστυνόμευση. Ιδιαίτερα σε σχέση με το θέμα της σεξουαλικότητας, μαθαίνουμε ότι αυτές οι άκρως ενδόμυχες τεχνικές του εαυτού, αυτοί οι πολιτιστικά κωδικοποιημένοι τρόποι του «Είναι», αποτελούν εκφράσεις και αγωγούς εξουσίας. Στο *Επιτήρηση και τιμωρία*² ο Φουκό επισημαίνει ότι κατά τη διάρκεια του 17ου και του 18ου αιώνα ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ανέπτυξε ένα σύστημα μορφών πειθαρχίας, μια σχέση υπακοής-ωφέλειας, και, ενώ κάποιες πλευρές αυτού του συστήματος ίσχυαν σε πολλές εποχές, ωστόσο στη συγκεκριμένη περίοδο οι μορφές αυτές πειθαρχίας γίνονται οι γενικοί τύποι της κυριαρχίας:

Η ιστορική στιγμή της πειθαρχίας είναι η στιγμή όπου γεννιέται μια τέχνη του ανθρώπινου σώματος που δεν αποβλέπει μονάχα στην ανάπτυξη των

2. Φουκό, Μισέλ, *Επιτήρηση και τιμωρία. Η γέννηση της φυλακής*, μτφρ. Κ. Χατζηδήμου και Ι. Ράλλη, Κέδρος-Ράππας, Αθήνα 1989. (Σ.τ.Μ.)

ικανοτήτων του ούτε στην ενίσχυση της υποταγής του, αλλά στη διαμόρφωση μιας σχέσης που, με τον ίδιο μηχανισμό, το καθιστά τόσο πιο υπάκουο όσο πιο χρήσιμο είναι, και αντίστροφα. (Foucault, 1979α: 138· ελλ. μτφρ., σ. 184, με αλλαγές)

Εδώ ο Φουκό περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο τα μεμονωμένα υποκείμενα φτάνουν στο σημείο να ενστερνιστούν την άσκηση της εξουσίας επί του εαυτού τους και διά του εαυτού τους. Η δημιουργική και εξασκημένη επιμέλεια εαυτού καταλήγει να χαρακτηρίζει το δρόμο για όλα τα κοινωνικά αγαθά – με αυτό τον τρόπο δημιουργούνται τα πλέον επιβραβευμένα στιλ του κοινωνικού είναι – ο ευπειθής πολίτης, ο υπάκουος εργάτης. Με τον τρόπο αυτό επίσης διερευνώνται εξονυχιστικά οι χαρακτήρες που είναι στο περιθώριο του κοινωνικού συμβολαίου – οι φυλακισμένοι και οι ψυχασθενείς κατοικούν στα δικά τους δίκτυα πειθαρχίας:

Η πειθαρχία κατασκευάζει έτσι σώματα υποταγμένα και εξασκημένα, σώματα «πειθήνια». Η πειθαρχία αυξάνει τις δυνάμεις του σώματος (με όρους οικονομικής ωφέλειας) και μειώνει τις ίδιες αυτές δυνάμεις (με όρους πολιτικής ευπειθείας). (Foucault 1979α: 138· ελλ. μτφρ., σ. 184, με αλλαγές)

Αυτή η εμφάνιση των πειθήνιων σωμάτων αποτελεί κεντρικό θέμα σε μεγάλο μέρος του έργου του Φουκό. Ως μέρος του ευρύτερου αυτού σχεδίου, ο Φουκό ανέλαβε να συγγράψει μια ιστορία της σεξουαλικότητας, ένα πολύτομο εγχείρημα που έμεινε ανολοκλήρωτο. Σε αυτή τη σειρά έργων προτείνει μερικές από τις γνωστότερες και σημαντικότερες ιδέες του. Εδώ ο Φουκό υποδεικνύει ότι είναι λανθασμένη η πεποίθηση πως οι νεωτερικές κοινωνίες έχουν καταστείλει/απωθήσει τη σεξουαλικότητα, ιδιαίτερα όσον αφορά τους περιφημους για τη σεξουαλική καταστολή προγόνους μας,³ τους βικτοριανούς. Ο Φουκό, αντίθετα, υποστηρίζει ότι ο ακατάπαυστος λόγος για τη σεξουαλικότητα αντιπροσωπεύει μια άλλη διαδικασία πειθαρχησης:

Στην πραγματικότητα, το ίδιο των νεωτερικών κοινωνιών, δεν είναι ότι καταδίκασαν το σεξ σε μια σκιώδη ύπαρξη, αλλά ότι αφοσιώθηκαν στο να

3. Η συγγραφέας διδάσκει σε βρετανικό πανεπιστήμιο. (Σ.τ.Μ.)

μιλούν γι' αυτό *επ' άπειρον*, ενώ συγχρόνως το εκμεταλλεύονταν σαν το κατεξοχήν μυστικό. (Foucault, 1979b: 35)

Η νεωτερική κοινωνία της πειθαρχίας όχι μόνο δεν πασχίζει να επιβάλει σιωπή για τη σεξουαλικότητα, αλλά αντίθετα επικεντρώνεται με υπέρμετρη ενεργητικότητα στο να μιλά για τη σεξουαλικότητα – η ερωτοπραξία αποκτά περίοπτη θέση και καταλήγει να θεωρείται ο πυρήνας του εαυτού (μας):

Σεξ, η εξήγηση για τα πάντα. (Foucault, 1979b: 78)

Ο Φουκό περιγράφει το ενδιαφέρον του για την ιστορία της σεξουαλικότητας ως μέρος του ευρύτερου σχεδίου να χαρτογραφήσει την εμφάνιση του υπάκουου και πειθαρχημένου υποκειμένου της νεωτερικότητας. Καθ' οδόν μαθαίνουμε ότι το ίδιο το υποκείμενο της νεωτερικότητας ανακύπτει μέσα από την πιο μακροχρόνια ιστορία της πραγμάτωσης ενός αυτοκυριαρχημένου ατόμου. Ο Φουκό εξετάζει την ιστορία της σεξουαλικότητας προσπαθώντας να δείξει αυτή την εξέλιξη:

Η θέση της σεξουαλικής συμπεριφοράς στην αρχαιότητα ως προβλήματος θα μπορούσε να θεωρηθεί κεφάλαιο –ένα από τα πρώτα κεφάλαια– της γενικής ιστορίας των «τεχνικών του εαυτού». (Foucault, 1986: 11)

Η σεξουαλικότητα κατέχει ιδιαίτερη θέση στην αντίληψη των τεχνικών του εαυτού – επειδή σε αυτό τον τομέα ισοσταθμίζονται οι ανταγωνιζόμενες ορμές της ηδονής και της συγκράτησης στη φιλοτέχνηση του εαυτού. Οι τεχνικές του εαυτού αναφέρονται στους τρόπους με τους οποίους μαθαίνουμε να παρουσιάζουμε τον εαυτό μας σαν τη δική μας ιδιαίτερη δημιουργία, έργο τέχνης που το φιλοτεχνούμε καθημερινά. Αυτές οι δημιουργίες συνάμα επιδεικνύουν τα επιτεύγματα της αυτοδημιουργίας και υπερπηδούν τα όρια της κοινωνικής τάξης πραγμάτων. Αφού πραγματευτεί αρχικά τους βικτοριανούς, ως πρόσφατους προγόνους του παρόντος, ο Φουκό εστιάζει την προσοχή του στους ηθικούς κώδικες της αρχαιότητας. Οι τίτλοι του δεύτερου και του τρίτου τόμου της ιστορίας της σεξουαλικότητας – *Η χρήση των απολαύσεων* και *Η μέριμνα* για τον εαυτό μας αποκαλύπτουν τα βασικά θέματα αυτών των έργων. Εδώ ο Φουκό διερευνά τη σύνθετη εθιμοτυπία η οποία αναπτύσσεται για να εκμαιεύσει κοινωνική χρησιμότητα από την οργάνωση της σεξουαλικότητας και την εσωτερίκευση της σεξουα-

λικής οργάνωσης η οποία λειτουργεί ως πρότυπο στο κρίσιμο ζήτημα των τεχνικών επιμέλειας του εαυτού μας. Τούτα τα ζητήματα απασχολούν τους πρώτους τόμους της ιστορίας της σεξουαλικότητας, επειδή ο Φουκό υποστηρίζει ότι μέσα από την εξέταση αυτής της ανάπτυξης των μεταβαλλόμενων κωδίκων οικειότητας θα φτάσουμε να κατανοήσουμε το μυστήριο του εγώ:

Δεν είναι η επίταση των μορφών της απαγόρευσης αυτό που βρίσκεται πίσω από αυτές τις τροποποιήσεις στη σεξουαλική ηθική. Είναι η ανάπτυξη μιας τέχνης της ύπαρξης που στρέφεται γύρω από τα ερωτήματα του εγώ, της εξάρτησης και της ανεξαρτησίας του, της καθολικής μορφής του και του συνδέσμου τον οποίο μπορεί και οφείλει να δημιουργήσει με τους άλλους, των μεθόδων με τις οποίες ασκεί έλεγχο στον εαυτό του, καθώς και του τρόπου με τον οποίο μπορεί να εδραιώσει μια απόλυτη κυριαρχία επί του εαυτού του. (Foucault, 1988: 238-239)

Ο Φουκό επιδιώκει λοιπόν να μας πείσει ότι τα μεγάλα ερωτήματα της κοινωνικής ύπαρξης, αυτά που βρίσκονται στην ίδια την καρδιά του κοινωνικού, βρίσκουν ένα τυπικό παράδειγμα στις προσεκτικές τεχνικές της σεξουαλικής ηθικής. Η μελέτη της σεξουαλικότητας δεν είναι γαργαλιστικό παράπλευρο θέμα – πρόκειται, αντίθετα, για ένα εγχείρημα που υπόσχεται να φωτίσει τα μυστικά της νεωτερικότητας.

Αν ο Φρόιντ μετασχηματίζει την αντίληψη περί της υποκειμενικότητας και περί της σχέσης της με το σχηματισμό του υποκειμένου, και ο Φουκό εισάγει την ιδέα ότι η σεξουαλικότητα έχει γίνει μια πληθωρική κατασκευή, που η μελέτη της μπορεί να φωτίσει το σύνθετο εγχείρημα της κατασκευής ενός περίπλοκου εγώ, τότε η Τζούντιθ Μπάπλερ εκλαϊκεύει τρόπους σκέψης οι οποίοι αποκαλύπτουν την περιορισμένη ευελιξία των σεξουαλικών ταυτοτήτων.

Με τη δημοσίευση του *Gender Trouble* το 1990, ο διάλογος για το σχηματισμό του κοινωνικού φύλου (gender) και τη σεξουαλική ταυτότητα μετατοπίστηκε και προέκυψε έτσι ένα νέο πεδίο συζήτησης. Κατά κύριο λόγο το *Gender Trouble* πραγματεύεται ζητήματα που αποτέλεσαν αντικείμενο διαλόγου στο πλαίσιο της φεμινιστικής θεωρίας. Η Μπάπλερ, χρησιμοποιώντας τα διδάγματα της ψυχανάλυσης και του Φουκό, επανεξετάζει το διάλογο για τη φύση και το σχηματισμό του κοινωνικού φύλου – διότι ο φεμινισμός φαίνεται να στηρίζεται στην παραδοχή ότι η κατηγορία «γυναίκα» είναι σχετικά μη προβληματική.

Δυστυχώς, υποστηρίζει η Μπάτλερ, διερευνώντας όσα μας κληροδότησαν προγενέστεροι θιασώτες της πολιτιστικής κατασκευής των υποτιθέμενων φυσικών ταυτοτήτων, το κοινωνικό φύλο δεν είναι μη προβληματική κατηγορία. Απεναντίας, όπως υποστηρίζει, το κοινωνικό φύλο δημιουργείται κατά τη διεργασία της δικής του επιτέλεσης, και είναι αυτή η πυκνή και λεπτομερειακή επιτέλεση που δημιουργεί την επίφαση κάποιου στερεού κέντρου:

Οι πράξεις και οι χειρονομίες, οι εκπεφρασμένες και οι ενεργοποιημένες επιθυμίες δημιουργούν την ψευδαίσθηση ενός εσωτερικού και οργανωτικού πυρήνα του κοινωνικού φύλου, μια ψευδαίσθηση που συντηρείται με μορφές του λόγου για τους σκοπούς της ρύθμισης της σεξουαλικότητας μέσα στο υποχρεωτικό πλαίσιο της αναπαραγωγικής ετεροφυλοφιλίας. (Butler, 1990: 136)

Αυτή η πρόταξη της σπουδαιότητας της επιτέλεσης στην ανάληψη του κοινωνικού φύλου είχε σημαντικό αντίκτυπο στη μελέτη του κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικότητας. Η Μπάτλερ στηρίχτηκε σε συζητήσεις για τη μη βιολογική βάση του φύλου και την ως εκ τούτου πολιτιστική κατασκευή του κοινωνικού φύλου. Με βάση όσα συνεπάγεται η επιχειρηματολογία της κοινωνικής κατασκευής, η Μπάτλερ υποστηρίζει ότι το κοινωνικό φύλο δεν είναι δυνατόν να θεμελιώνεται στο βιολογικό υπόστρωμα, επειδή τέτοιο υπόστρωμα δεν υπάρχει. Το μόνο που υπάρχει είναι η πολιτιστική επιτέλεση:

Αν η εσωτερική αλήθεια του κοινωνικού φύλου είναι κάτι χαλκευμένο και αν το αληθινό κοινωνικό φύλο αποτελεί φαντασίωση που καθιερώνεται και εγγράφεται πάνω στην όψη των σωμάτων, τότε φαίνεται ότι τα κοινωνικά φύλα δεν γίνεται να είναι ούτε αληθινά ούτε ψεύτικα, αλλά απλώς παράγονται ως εντυπώσεις αληθείας που τις δημιουργούν κάποιοι λόγοι περί πρωταρχικής και σταθερής ταυτότητας. (Butler, 1990: 136)

Το μετέπειτα έργο της Μπάτλερ, συμπεριλαμβανομένου του πολυσυζητημένου βιβλίου *Bodies that Matter*, που δημοσιεύτηκε το 1993, επεκτείνεται σε αυτά τα θέματα και αναπτύσσει τις επιπτώσεις τους για μια πολιτική της σεξουαλικότητας και του κοινωνικού φύλου. Η Μπάτλερ ιδιαίτερα επιδιώκει να διερευνήσει τις δυνατότητες που ανοίγονται μέσω του χώρου της διαπραγμάτευσης. Αν η κατασκευή του κοινωνικού φύλου προσφέρει την ευκαιρία για ελάχιστο έστω επιτελεστικό παιχνίδι, τότε αυτό αποτελεί και μια πολιτική δυνατότητα:

Η επιταγή να είμαστε ή να έχουμε προσδιορισμένο φύλο απαιτεί μια διαφοροποιημένη παραγωγή και ρύθμιση της αρσενικής και της θηλυκής ταύτισης, η οποία δεν μπορεί να είναι ολοκληρωμένη. Επιπλέον, αυτή η επιταγή, αυτό το παράγγελμα, απαιτεί και εγκαθιδρύει ένα «συγκροτητικό έξω» – το ανείπωτο, το αβίωτο, το ανεπίδεκτο αφήγησης, το οποίο κατατείνει να σιγουρέψει και, ως εκ τούτου, αποτυγχάνει να διασφαλίσει, τα ίδια τα σύνορα της υλικότητας. (Butler, 1993: 187-188)

Η Μπάτλερ περιγράφει πόσο δύσκολη και ατελής μπορεί να είναι η διαδικασία της κατασκευής του κοινωνικού φύλου – γι' αυτό, το καθαρό δίδυμο του αρσενικού και του θηλυκού υποδηλώνει πάντοτε ότι υπάρχει κάτι περισσότερο, κάποιοι τρόποι του Είναι οι οποίοι δεν υπάγονται σε αυτό το τακτοποιημένο δίπολο. Μεγάλο μέρος του ενδιαφέροντος για το έργο της Μπάτλερ αφορά τη διαδρομή ως το συγκροτητικό έξω, καθώς και τον τρόπο κατά τον οποίο τούτη η ανυπάκουη ετερότητα γίνεται ορατή μέσα στους όρους των κανονιστικών επιμέρους πολιτισμών. Με βάση αυτή την αντίληψη, βλέπουμε όχι μόνο ότι το κανονικό πρότυπο δεν είναι απόλυτο κι εξαντλητικό, αλλά και ότι οι φαινομενικά ακαταμάχητες δυνάμεις του κανονικού προτύπου διατρέχουν διαρκώς τον κίνδυνο αποδιάρθρωσης. Ακόμη κι όταν αποδεχόμαστε την κυριαρχία του κανονικού προτύπου, στον τρόπο που συμμορφωνόμαστε διαφαίνεται η δυνατότητα και άλλων τρόπων ύπαρξης»:

Η πρακτική με την οποία συντελείται η κατασκευή του κοινωνικού φύλου, η ενσωμάτωση δηλαδή των κανονικών προτύπων, είναι μια πρακτική καταναγκαστική, μια παραγωγή βίαιη, όχι όμως και αναπότρεπτα καθοριστική. Στο βαθμό που το κοινωνικό φύλο είναι μια ανάθεση, δεν εκπληρώνεται ποτέ το σύνολο των προσδοκιών της, και ο/η ανάδοχός της δεν εκπληρώνει ποτέ το ιδεώδες που πειθαναγκάζεται να προσεγγίσει (Butler, 1993: 231)

Παρά την κανονιστική βία που ασκείται εδώ, το κανονικό πρότυπο δεν είναι ποτέ δυνατόν να επιβληθεί. Η Μπάτλερ, αναπτύσσοντας την επιχειρηματολογία του Φρόιντ, παρουσιάζει μια θεώρηση του κοινωνικού φύλου ως προτάγματος που δεν συντελείται ποτέ. Αντί της άνετης αναπαραγωγής του κανονικού προτύπου, έχουμε τις παραλίγο αποβολές των βιωμένων ταυτοτήτων. Αυτό σημαίνει ότι, παρά την ισχυρή επιρροή της κυρίαρχης κουλτούρας του κοινωνικού φύλου και της

σεξουαλικότητας, το κυρίαρχο πρότυπο ταυτότητας δεν είναι και τόσο ακλόνητο. Υπάρχει πάντοτε χάσμα ανάμεσα σε ό,τι αναμένεται από το κανονικό πρότυπο και σε ό,τι συμβαίνει εντέλει στην πράξη. Αυτός ο χώρος της δυνατότητας είναι που συναρπάζει την κιναιδιαία θεωρία (της ομοφυλοφιλίας: queer theory) και όλους όσοι επιθυμούν να φανταστούν νέους τρόπους να έχεις κοινωνικό φύλο, βιολογικό φύλο και να συγκροτείσαι ως οποιαδήποτε ταυτότητα, εφόσον αυτός ο χώρος υποδεικνύει ότι οι δυνάμεις που μας δημιουργούν, σε τελική ανάλυση δεν είναι καθοριστικές.

Το κείμενο τούτο επανέρχεται ξανά και ξανά σε αυτή την ιδέα. Η σεξουαλικότητα δημιουργείται μέσα από τα δίκτυα της κοινωνικής εξουσίας· οι σεξουαλικές επιλογές περιορίζονται από τα οικονομικά, από κοινωνικές πιέσεις προερχόμενες από διάφορες πλευρές, από τη συνήθεια, τη σύμβαση και την προσδοκία. Ωστόσο, παρά τις πολλές αυτές πιέσεις, η σεξουαλικότητα διατηρεί αυτή τη δυνατότητα παιχνιδιού και μαγείας – ένας χώρος όπου μπορούμε να διαπραγματευόμαστε τα όνειρα, αν όχι να τα πραγματοποιούμε πλήρως.

Αν όλη η επιστήμη θεμελιώνεται κατά το μάλλον ή ήττον πάνω σε ένα στρώμα γεγονότων, τότε δεν βλέπεις διόλου να γνωστοποιούμε γενικά στους ανθρώπους ορισμένα ζητήματα στενά δεμένα με την ιδιωτική και την κοινωνική τους ζωή.

Αλίμονο! Η πλήρης άγνοια γι' αυτά έχει καταστρέψει, δυστυχώς, πολλούς άνδρες και πολλές γυναίκες, ενώ η ελάχιστη γνώση ενός θέματος το οποίο γενικά οι μάζες αγνοούν θα είχε επιτρέψει σε πολλούς ανθρώπους να καταλάβουν πολλά πράγματα που εκείνοι τα θεωρούσαν ακατάληπτα ή που δεν θεωρούνταν άξια να ληφθούν υπόψη. (Burton και Arbuthnott, 1993 : 89)

Αυτό το τμήμα σκιαγραφεί το πρότυπο μόρφωσης που προτείνεται στην *Κάμα-σούτρα*. Μερικοί αναγνώστες ενδέχεται να προτιμήσουν να προσπεράσουν αυτό το τμήμα και να προχωρήσουν στο επόμενο. Ωστόσο, για εκείνους που επιθυμούν να λάβουν υπόψη τη λογική του κειμένου που λειτουργεί ως πλαίσιο για το περιεχόμενο του παρόντος βιβλίου, ακολουθεί μια σύντομη πραγμάτευση των βασικών θεμάτων του έργου αυτού.

Η *Κάμα-σούτρα* αρχίζει με μια εξέταση των εγκόσμιων επιτευξέων, τις οποίες και κατονομάζει συγκεκριμένα ως *ντάρμα*, *άρτα* και

κάμα. Ο Μπέρτον (Burton) τα μεταφράζει ως «αρετή», «πλούτο» και «έρωτα», αλλά η μετάφραση δεν είναι απολύτως εύστοχη. Ακόμη και στη λεπτομερή ανάλυση του κεφαλαίου, η πραγμάτευση δείχνει την ευρύτητα του κάθε όρου.

Από τους μεταφρασμένους όρους, το *ντάρμα* είναι ο όρος που έγινε λιγότερο κατανοητός. Ο Μπέρτον τονίζει τη σημασία τού να τηρείς «την Αγία Γραφή των ινδουιστών», κάνοντας ορισμένα πράγματα και μη κάνοντας άλλα – λες και η απόκτηση της ειρήνης, της σοφίας και της αρετής είναι κάτι που μπορεί να επιτευχθεί με την τυφλή υπακοή. Ο ορισμός αυτός υποβαθμίζει την ενεργητική πλευρά του *ντάρμα*, εξοβελίζοντας τη συνεχή αναζήτηση της γνώσης. Το τυπικό της θυσίας και της αποχής είναι σωματικές παροτρύνσεις γι' αυτόν το μείζονα διαλογισμό – η δε σωματική παρότρυνση αποβλέπει στο να βοηθήσει το σώμα να προσαρμοστεί στον τρόπο του διαλογισμού –, πλην όμως από μόνη της η πειθήνια τήρηση του τυπικού δεν μπορεί να οδηγήσει στην επίτευξη του *ντάρμα*. Για τους δικούς μας σκοπούς, ας νοήσουμε το *ντάρμα* ως πνευματική σοφία. Αυτή είναι η υψηλότερη μορφή εγκόσμιου επιτεύγματος.

Το επόμενο επίπεδο επίτευξης, το *άρτα*, είναι «η απόκτηση τεχνών, γης, χρυσού, ποιμνίων, πλούτου, αμαξιών και φίλων. Είναι, επιπλέον, η προστασία των αποκτημάτων και η αύξηση των πραγμάτων που προστατεύονται» (Burton και Arbuthnott, 1993: 102). Ακόμη και ο μεταφρασμένος ορισμός το δείχνει ότι πρόκειται για πολύ περισσότερα από τον πλούτο. Αυτό που περιγράφεται κατανοείται καλύτερα ως απόκτηση εγκόσμιων αγαθών και δεξιοτήτων – από την απόλυτη ιδιοκτησία γης και ζώων μέχρι τα εμπορικά πλεονεκτήματα των χρημάτων, συμπεριλαμβανομένων μάλιστα λιγότερο χειροπιαστών αγαθών, όπως είναι οι σύμμαχοι και οι τέχνες. Αυτά είναι τα γνωρίσματα που φέρουν άνεση και ασφάλεια εντός του κόσμου – η δε εκμάθηση του *άρτα* αφορά τόσο το να μάθει κανείς να προστατεύει και να διατηρεί αυτή την ασφάλεια όσο και το να συσσωρεύει αγαθά. Αναγνωρίζεται εδώ ότι η υλική ευημερία βιώνεται εντός ενός κοινωνικού πλαισίου – καθώς και ότι ο πλούτος ενδέχεται να φέρει τους δικούς του κοινωνικούς κινδύνους. Το *άρτα* είναι η ικανότητα να συλλέγει κανείς ό,τι προάγει την υλική άνεση και να καλλιεργεί τις κοινωνικές σχέσεις που το συντηρούν. Αυτό θεωρείται επίτευγμα κατώτερο του *ντάρμα* αλλά ανώτερο του *κάμα*.

Το *κάμα*, αυτό που μας ενδιαφέρει κυρίως εδώ, ορίζεται ως «η απόλαυση των κατάλληλων αντικειμένων από τις πέντε αισθήσεις, της ακοής, της αφής, της γεύσης, της όρασης και της όσφρησης, που βοηθούνται από το νου και την ψυχή μαζί. Συνίσταται σε μια ιδιαίτερη επαφή του οργάνου της αίσθησης με το αντικείμενό της, η δε συνείδηση της ηδονής που πηγάζει από την επαφή αυτή καλείται *κάμα*» (Burton και Arbuthnott, 1993: 102-103). Το *κάμα* αντί να θεωρείται η κατώτερη από τις εγκόσμιες επιτεύξεις, πρέπει να νοείται ως το τρίτο επίπεδο εγκόσμιας επίτευξης. Τα τρία αυτά επίπεδα επίτευξης μαζί συγκροτούν την κατάλληλη εκπαίδευση του πολίτη και το δρόμο του προς τη σοφία. Μολονότι η μυθολογία για την *Κάμα-σούτρα* έχει μείνει προσκολλημένη στο *κάμα* ως σεξουαλική εκπαίδευση, ο παραπάνω ορισμός δείχνει ότι αυτό προσεγγίζει μάλλον την αισθησιακή εκπαίδευση. Το *κάμα* είναι η αισθησιακή απόλαυση που προσλαμβάνεται στο σημείο επαφής του σώματος με τον κόσμο – και η ποιότητα της ηδονής αυτής αυξάνεται με την κατάλληλη άσκηση.

Αυτές οι τρεις πλευρές εγκόσμιων επιτεύξεων μαζί αποτελούν την ολική εκπαίδευση του πολίτη, ο οποίος κωδικοποιείται πρωταρχικά ως *άρρην*. Ωστόσο όλες οι πλευρές αυτής της εκπαίδευσης είναι προσιτές σε όλους – υπάρχει μόνο μια υπόδειξη ότι η γυναίκα στον δημόσιο χώρο (public woman) ενδέχεται να επιδοθεί περισσότερο στην άσκηση του *κάμα* ως κύρια δραστηριότητά της. Για μας, το σημαντικό είναι η υπόδειξη ότι ένας άνθρωπος πρέπει να ασκεί το *ντάρμα*, το *άρτα* και το *κάμα* «σε διαφορετικές εποχές και κατά τέτοιον τρόπο, ώστε αυτά να εναρμονίζονται και να μην αλληλοσυγκρούονται με κανέναν τρόπο» (Burton και Arbuthnott, 1993: 102). Και τα τρία επίπεδα επίτευξης είναι αναγκαία στη διαδικασία της κατανόησης – η δε άσκηση του κάθε πεδίου γνώσης χωριστά απαιτεί την κατάλληλη προσοχή στη σχέση ανάμεσα στις διαφορετικές πλευρές της ζωής. Η έννοια των παραπάνω είναι ότι ακόμη και το *κάμα*, το τρίτο επίπεδο εγκόσμιας επίτευξης, έχει αναντικατάστατο ρόλο στη συνολική διαδικασία της εκπαίδευσης. Επιπλέον, η ίδια η άσκηση του *κάμα* θα φωτίσει τα άλλα πεδία γνώσης. Επομένως η προσοχή στα σεξουαλικά ζητήματα συντελεί στην αποσαφήνιση και άλλων ζητημάτων. Η ιδιωτική συμπεριφορά παρείσφρεει στον δημόσιο χώρο, και απαιτείται κάποια εκπαίδευση στη μεν για να κατανοούμε τον δε.

Το βιβλίο αυτό παίρνει ως παράδειγμα την ερωτοπραξία προκειμένου να υποστηρίξει με επιχειρήματα ότι η εξέταση της καθημερινότητας και της κουλτούρας μπορεί να φωτίσει ευρύτερα πολιτικά ζητήματα. Υποστηρίζω μάλιστα ότι αυτή η προσοχή στην καθημερινότητα έχει τη συμβολή της σε ευρύτερα γεγονότα της εποχής της νεωτερικότητας.

Το βιβλίο αρχίζει με μια πραγμάτευση της κατασκευής και της μεταβαλλόμενης φύσης της ετεροφυλοφιλικής ταυτότητας. Παρότι η ετεροφυλοφιλία κατέχει προνομιακή θέση, ως παρότρυνση της φύσης για αναπαραγωγή, οι βιωμένες κουλτούρες της ετεροφυλοφιλίας υφίστανται γοργές αλλαγές, που δεν είναι όλες τους εύκολες ή ευχάριστες. Στην πραγματικότητα, παρά το άκρως προνομιακό καθεστώς αυτής της σεξουαλικής επιλογής, το άγχος για την κατάσταση του ετεροφυλόφιλου βίου καθορίζει κάποια από τα κομβικά μελήματα της πολιτικής τακτικής στην εποχή μας. Οι ποικίλοι τύποι νέας πολιτικής που αναστατώνουν τις αναπτυγμένες οικονομίες εμφανίζονται ως απάντηση στις μεταβολές της καθημερινής κουλτούρας σε θέματα όπως η ερωτοπραξία.

Το κεφάλαιο για την ιστορία της σεξουαλικότητας υποστηρίζει ότι αυτό το φαινόμενο δεν είναι πρόσφατο. Η σεξουαλικότητα εμφανίζεται ως το παράγωγο μιας ιδιαίτερης ιστορικής συγκυρίας. Γίνεται μια ανασκόπηση στις διάφορες απόπειρες να γραφτεί η ιστορία της ερωτοπραξίας και να διερευνηθεί η οξυδέρκεια ενός τέτοιου εγχειρήματος. Μέσα από την εξέταση των ισχυρισμών για μια υπεριστορική ουσία της ερωτοπραξίας και της αντίπαλης θέσης, ότι δεν υπάρχει σεξουαλικό νόημα χωρίς πλαίσιο (αναφοράς), προβάλλεται η θέση για μια ιστορική κατανόηση των αλλαγών του παρόντος.

Το κεφάλαιο για την οικονομία και το κράτος κάνει μια ανασκόπηση των συζητήσεων για τον διαμεσολαβημένο, εργαλειώδη χαρακτήρα των σεξουαλικών σχέσεων. Είναι άραγε δυνατόν αυτές οι άκρως προσωπικές επιλογές να καθορίζονται από ευρύτερες δομές, από τις απρόσωπες δυνάμεις των οικονομικών επιταγών ή της κρατικής παρέμβασης; Επανεξετάζεται ο ισχυρισμός ότι η σεξουαλικότητα μπορεί να διευθετηθεί, ώστε να υπηρετεί τις απαιτήσεις της οικονομικής ή της κυβερνητικής οργάνωσης, και το κεφάλαιο καταλήγει παίρνοντας τις μεταβολές της πρόσφατης εκλογικής πολιτικής στη Βρετανία ως περίπτωση που η μελέτη θα φωτίσει τη θέση της ερωτοπραξίας στην οικονομία και στο κράτος.

Το κεφάλαιο για τα αποσπάσματα ταυτότητων επεκτείνει τις προηγούμενες αναφορές στο χώρο του πρόσφατου πανεπιστημιακού διαλόγου. Ανασκοπώντας ιδέες για τη μετανεωτεριστικότητα και τον κατακερματισμό όλων των μορφών ταυτότητας, υποστηρίζοντας ότι η εμφάνιση των ομοφυλοφίλων (queer) και των μετέπειτα κατά των σεξουαλικών ταυτοτήτων απόψεων αποτελεί αφ' εαυτής σύμπτωμα ευρύτερων αλλαγών στο κοινωνικό μας πλαίσιο. Γι' αυτόν το λόγο, η ρητορεία της επιτελούσας ταυτότητας, που έχει χαρακτηρίσει κατά μέγα μέρος τον πρόσφατο διάλογο για τη σεξουαλική ταυτότητα, ίσως να προσφέρει ένα γενικότερο πρότυπο για την πρόσληψη της υποκειμενικότητας σε αβέβαιους καιρούς.

Το κεφάλαιο περί εξωτισμού επεκτείνει τις συνέπειες αυτής της αβεβαιότητας στην εξέταση της μεταβαλλόμενης αυτοαντίληψης της Δύσης. Ενώ σε προηγούμενες εποχές οι πιο γερές δυνάμεις της δυτικής υπεροχής μπορούσαν να επιτρέψουν μια δύναμη ευχάριστη και αντικειμενοποιητική σεξουαλική εκδοχή του υπόλοιπου κόσμου, τώρα οι παγκόσμιες σχέσεις δεν είναι τόσο βέβαιες. Αυτό δημιουργεί για προηγούμενως προνομιούχες ταυτότητες το επικίνδυνο ενδεχόμενο να αποκτήσουν εξωτικό χαρακτήρα. Ερευνώνται μερικές ενδεχόμενες συνέπειες αυτού του φαινομένου, και υποστηρίζεται ότι οι δομές του εξωτισμού έχουν ανασχηματιστεί, προκειμένου να προσαρμοστούν στη νέα παγκόσμια τάξη πραγμάτων.

Το κεφάλαιο για την αναπαράσταση της σεξουαλικότητας ανασκοπεί συζητήσεις με θέμα τον αντίκτυπο και το ρόλο των σεξουαλικών αναπαραστάσεων. Υποστηρίζεται ότι η μάχη ανάμεσα στη λογοκρισία από τη μια και την αναπαράσταση από την άλλη έχει περιορίσει την εμβέλεια των συζητήσεων για τη σεξουαλική αγωγή. Ως αντίδραση σε αυτό, το κεφάλαιο παρουσιάζει ένα εναλλακτικό πρότυπο σεξουαλικής αγωγής, το οποίο συνδυάζει τα διδάγματα του Μακιαβέλι (Machiavelli) και της *Κάμα-σούτρα*, προκειμένου να φανταστούμε μια εκπαίδευση που να μπορεί να αντιμετωπίσει τις αβεβαιότητες ενός μεταβαλλόμενου κόσμου.

Το κεφάλαιο για τους χώρους της σεξουαλικότητας επανέρχεται στο ευρύτερο θέμα των παγκόσμιων μεταβολών, προκειμένου να υποστηριχθεί ότι η σεξουαλική ευπρέπεια νοείται σε σχέση με το χώρο. Οι ραγδαίες μεταβολές στις καθημερινές εμπειρίες της χωρικότητας –από τα παγκόσμια δίκτυα ως τη διάβρωση ή αναθεώρηση της διάκρι-

σης δημόσιο-ιδιωτικό μέχρι και τις πολιτιστικές εκφράσεις της χωρο-χρονικής συμπύκνωσης— έχουν αλυσιδωτές επιπτώσεις στις κοινωνικές συμβάσεις για τη σεξουαλική ευπρέπεια. Το κεφάλαιο ανασκοπεί κάποιες απόψεις για τους χώρους της ερωτοπραξίας και καταλήγει με την ιδέα ότι μια πιο ευπροσάρμοστη αντίληψη περί σεξουαλικής ευπρέπειας θα μπορούσε να διαμορφώσει μια ευρύτερη θεώρηση για την οικειότητα στις κοινωνικές σχέσεις.

Όταν άρχισα να γράφω αυτό το βιβλίο, ήθελα να επανεισαγάγω τη μελέτη της σεξουαλικότητας ως κοινωνικής διεργασίας σε ευρύτερες συζητήσεις με θέμα την κοινωνία. Η επιστροφή στην *Κάμα-σούτρα* φαινόταν να προσφέρει ένα δρόμο για μια πιο εγκόσμια περιγραφή της σεξουαλικής ζωής, ένα πρότυπο σεξουαλικής αγωγής που να βλέπει πέρα από τον ιδιωτικό κόσμο των εραστών, στον δημόσιο κόσμο των πολιτών. Αυτός είναι ένας τρόπος να επιστρέψουμε σε αυτή τη μυστηριώδη σχέση ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό, ανάμεσα στο άτομο και την κοινωνία, χωρίς να αποσβολωθούμε από την επιτήδευση της πρόσφατης κοινωνικής θεωρίας. Φυσικά, στη συγκεκριμένη πραγματέυση εμφανίζεται και η πρόσφατη κοινωνική θεωρία. Ωστόσο η παράκαμψη μέσω ενός γραπτού κειμένου άλλης λογής, όπως είναι ιδίως αυτό το γελοιοποιημένο υπόδειγμα εξωτικού γαργαλιστικού κειμένου, δίνει σε όλους μας το περιθώριο να σταθούμε και να σκεφτούμε, ίσως και να αμφιβάλουμε και να γελάσουμε.

Καθώς περνάμε από τον έναν αιώνα στον άλλο, υπάρχει πλήθος από προγνώσεις καταστροφικών αλλαγών και της ορμητικής επέλασης κάποιου νέου Αρμαγεδδώνα. Τούτη η περίφοβη αίσθηση του ότι βρισκόμαστε στα πρόθυρα κάποιου βαρυσήμαντου γεγονότος είναι διάχυτη σε κάθε είδους απόπειρα να κατανοήσουμε ποιοι είμαστε όλοι μας, πού βρίσκεται ο κόσμος και, το σημαντικότερο όλων, προς τα πού πηγαίνουν όλα τούτα που βλέπουμε γύρω μας.

Το βιβλίο αυτό επιχειρεί επίσης να επαναποθετήσει τη σεξουαλικότητα σε αυτό το ευρέως αντιληπτό πλαίσιο μεταβολής, διότι, αν κάτι συμβαίνει, συμβαίνει ακριβώς στην καρδιά της νεότερης οικειότητας. Ωστόσο, αν υπάρχει κάποιο δίδαγμα που βγαίνει από αυτό το εγχείρημα, είναι ότι η ερωτοπραξία είναι κάτι άπιαστο. Καλύτερα λοιπόν να κάνουμε την παράκαμψη, αν ελπίζουμε ότι θα φτάσουμε τουλάχιστον ως αυτήν.

Στην πορεία της ακόλουθης πραγμάτευσης, εμφανίζονται πολλοί

όροι γι' αυτή την αλλαγή. Αυτοί εκτείνονται από τον πιο πολυχρησιμοποιημένο, και άρα υπερβολικά οικείο, μέχρι τον μόλις χθες πλασμένο, που άρα παραμένει δυσνόητος. Σε τελική ανάλυση, ελπίζω ότι αυτός ο συγκερασμός του ήδη γνωστού με το όχι εντελώς αφομοιωμένο θα εστιάσει την προσοχή μας στο προκείμενο θέμα. Αν μη τι άλλο, η συναρμογή αυτών των διαφορετικών αφηγημάτων της σύγχρονης ζωής θα έπρεπε να καταδεικνύει το σημείο όπου συμπιπτουν οι αφηγήσεις, το κρίσιμο σημείο του αφηγήματος, που δεν το φτάνουμε ποτέ. Έτσι, αυτό εδώ το κείμενο αγγίζει ακροθιγώς κάποια αφηγήματα, παλιά και νέα. Στα παλαιότερα και πιο πολυαφηγημένα μπορούμε να συμπεριλάβουμε μύθους όπως είναι η γέννηση της νεωτερικότητας και η υπεροχή της Δύσης καθώς και ο συγκεχυμένος διασκορπισμός της μετανεωτερικότητας. Στα πιο πρόσφατα αλλά εξίσου οικεία ζητήματα περιλαμβάνονται η παγκοσμιοποίηση, ο Τρίτος Δρόμος και η επιβίωση του έθνους στην εποχή της υπερ-διεθνοποιημένης οικονομίας, καθώς και τα θολά όρια ανάμεσα στο δημόσιο και το ιδιωτικό. Κάποια λιγότερο οικεία αφηγήματα συνδέονται με τις παραπάνω πραγματεύσεις ή προκύπτουν από αυτές ο τουρμπο-καπιταλισμός, μια δεύτερη νεωτερικότητα και η επιστροφή σε έναν αυτοπειθαρχούμενο εαυτό ως τρόπος συνδυασμού της κοινωνικής υπακοής με την προσωπική τέρψη ανεπαισθήτως καταλήγουν σε πιο οικεία αφηγήματα.

Οι όροι των παλιών αφηγημάτων επανεμφανίζονται στη συγκεκριμένη συζήτηση. Και χωρίς να το πολυσκεφτούν, οι αναγνώστες θα αναγνωρίσουν τον οικείο χαρακτήρα τους. Αυτές είναι οι απαντήσεις που ήδη καταλαβαίνουμε, ίσως αποσπασματικά ή μισοσυνειδητά μόνο, ίσως σαν κοινό νου – ωστόσο όχι σαν να χρειάζονται να εργαστεί η φαντασία μας, επειδή αυτά είναι τα αφηγήματα που αποτελούν μέρος της λαϊκής αντίληψης για τον κόσμο. Από την άλλη μεριά, μερικές από τις βασικές αφηγήσεις είναι λιγότερο γνώριμες, ολοφάνερες κι οριστικές. Αυτοί οι όροι απαιτούν κάποιες συστάσεις. Τόσο η ιδέα του τουρμπο-καπιταλισμού όσο και αυτή της δεύτερης νεωτερικότητας επιχειρούν να ενσταλάξουν μια νέα αντίληψη για τα σύγχρονα συμβάντα. Και οι δύο έννοιες αναφέρονται στις συζητήσεις για τη μετανεωτερικότητα και την παγκοσμιοποίηση, πλην όμως καμία από τις δύο δεν αρκείται στις υπάρχουσες αναλύσεις. Για το λόγο αυτό, οι απόπειρες να ανασυνθέσουμε τις γενικότερες συζητήσεις της κοινωνικής θεωρίας μπορεί να αφήνουν περιθώριο για τα πιο εφήμερα συμβάντα της

σεξουαλικότητας. Για να είμαστε δίκαιοι, κανένας από τους δύο όρους δεν επιχειρεί να εξηγήσει το μυστήριο και τις αλλαγές της οικειότητας, ούτε καν να ερευνήσει τη σχέση της μεγάλης δομής με τη μικρή εμπειρία διεξοδικά. Ωστόσο και οι δύο αναλύσεις υποδεικνύουν έναν προκλητικό και κεντρικό ρόλο για τον σεξουαλικό τομέα, ένδειξη ότι αυτή η ιδιωτική υπόθεση βρίσκεται ήδη στην καρδιά της παγκόσμιας κοινωνικής και οικονομικής αλλαγής.

Στο συγκεκριμένο βιβλίο χρησιμοποιώ πολύ τον όρο τουρμπο-καπιταλισμός, που τον έπλασε ο Έντουαρντ Λούτβακ (Edward Luttwak). Αυτός δίνει τον δικό του ορισμό για τη λέξη:

Οι υπέρμαχοί του δεν χρησιμοποιούν τέτοιον όρο. Τον αποκαλούν απλώς η [κατεξοχήν] ελεύθερη αγορά, αλλά με αυτόν το στενογραφικό όρο εννοούν πολύ περισσότερα από την ελευθερία τού να αγοράζεις και να πουλάς. Αυτό που εκθειάζουν, κηρύσσουν και απαιτούν είναι το εξής: ιδιωτική επιχείρηση απελευθερωμένη από κυβερνητικές ρυθμίσεις, ανεξέλεγκτη από αποτελεσματικά συνδικάτα, ανεμπόδιστη από συναισθηματικές έγνοιες για τη μοίρα των μισθωτών ή των κοινοτήτων, απαλλαγμένη από τελωνειακούς φραγμούς ή επενδυτικούς περιορισμούς, και με τη λιγότερο δυνατή παρενόχληση από τη φορολογία. Αυτό που απαιτούν επίμονα είναι η ιδιωτικοποίηση των κάθε είδους κρατικών επιχειρήσεων, καθώς και η μετατροπή των δημόσιων ιδρυμάτων –από τα πανεπιστήμια και τους βοτανικούς κήπους μέχρι τις φυλακές, από τις βιβλιοθήκες και τα σχολεία μέχρι τα γηροκομεία– σε ιδιωτικές επιχειρήσεις που να λειτουργούν για το κέρδος. Αυτό που υπόσχονται είναι μια πιο δυναμική οικονομία που θα δημιουργεί νέο πλούτο, ενώ από την άλλη δεν λένε τίποτε για την αναδιανομή οποιουδήποτε πλούτου, είτε νέου είτε παλιού. (Luttwak, 1998: 27)

Ο Λούτβακ υποστηρίζει ότι η ανάπτυξη αυτής της οιονεί θρησκευτικής πίστης στην ελεύθερη αγορά, πάνω από όλους τους άλλους κοινωνικούς στόχους, έχει δημιουργήσει μια μορφή κεφαλαιοκρατίας (καπιταλισμού) που διαφέρει εντελώς από την κρατικά ρυθμιζόμενη κεφαλαιοκρατία που εμφανίστηκε μετά το 1945 και κυριάρχησε σε όλες τις αναπτυγμένες οικονομίες μέχρι τη δεκαετία του 1980. Αυτό είναι το ακόρεστο και ασυγκράτητο πρόσωπο της παγκόσμιας κεφαλαιοκρατίας – που δεν είναι υπόλογη σε κανέναν κύριο πέρα από τη δική της κινητήρια δύναμη, την ατέρμονη επέκταση του ελεύθερου εμπορίου. Στην πορεία αυτής της επέκτασης, πολλές από τις κοινωνικές μορφές και τους θεσμούς των προηγούμενων εποχών καταρρέουν, αφήνοντας

τους ανθρώπους χωρίς την προστασία της οικογένειας, της κοινότητας, των διαπροσωπικών σχέσεων και της κοινωνικής αξίας. Όταν ο Λούτ-βακ ασκεί κριτική στις υπερβολές του τουρμπο-καπιταλισμού, υποδεικνύει ότι χρειάζεται και να ξαναμάθουμε τρόπους να είμαστε μαζί και κοντά ο ένας στον άλλον.

Ο Ούλριχ Μπεκ (Ulrich Beck) έπλασε τον όρο *δεύτερη νεωτερικότητα* για να σηματοδοτήσει τη μεταβολή από την προηγούμενη αισιόδοξη διαδικασία εκσυγχρονισμού (modernization) στο πρόσφατο αίσθημα αμφιβολίας σε ό,τι αφορά το νεωτερικό πρόταγμα. Απέναντι στα εν πολλοίς θετικά και αναπτυξιακά χαρακτηριστικά της πρώτης νεωτερικότητας, τουλάχιστον όταν την εξετάζουμε από τη σκοπιά της Δύσης, ο Μπεκ σκιαγραφεί την έλευση μιας πολύ πιο αβέβαιης εποχής:

Η δεύτερη νεωτερικότητα, από την άλλη πλευρά, χαρακτηρίζεται από οικολογικές κρίσεις, την παρακμή της μισθωτής απασχόλησης, την εξατομίκευση, την παγκοσμιοποίηση και την επανάσταση των κοινωνικών φύλων. (Beck, 2000: 18)

Αν και ο κατάλογος περιλαμβάνει κάποιους μη παγιωμένους ή και θετικούς όρους, η γενική αίσθηση που αποκομίζει κανείς είναι αυτή της αποδιάρθρωσης. Αυτή εκτείνεται από τον νέο, δίκην Αποκαλύψεως, λόγο περί οικολογικού ολέθρου διαμέσου των προσωπικών και κοινωνικών κρίσεων που προξενεί η αλλαγή της φύσης της εργασίας και μέχρι τις δυνατότητες να επανεξετάσουμε το κοινωνικό φύλο ή να συνεχίσουμε την παρακινδυνευμένη πορεία προς την εξατομίκευση και προς τα αδιευκρίνιστα εισέτι αποτελέσματα της παγκοσμιοποίησης. Ο Μπεκ είναι πρόθυμος να δει τις ευκαιρίες που προβάλλουν σε αυτή τη νέα συγκυρία. Ωστόσο τονίζει επίσης πόσο σπουδαίο είναι να αναγνωρίσουμε το μέγεθος της ανησυχίας των ανθρώπων. Πώς αλλιώς θα μπορούσαμε να συλλάβουμε το τι συμβαίνει;

Κατά τη δεύτερη νεωτερικότητα η διεργασία του εκσυγχρονισμού είναι ανακλαστική,⁴ υπό την έννοια ότι ολοένα και περισσότερο υποχρεώνεται να αντιμετωπίσει απροσδόκητα και ανεπιθύμητα επακόλουθα της ίδιας της τής επιτυχίας. Τούτο σημαίνει ότι τα όρια τείνουν να καταρρέουν,

καθώς οι κοινωνικές συνθήκες που είχαν πλαισιώσει «αυθόρμητα» την πρώτη νεωτερικότητα εξαφανίζονται στο πέραςμα του περαιτέρω εκσυγχρονισμού. Ιδού μερικά παραδείγματα του τι εννοώ:

1. Η συντεχνιακή εσωτερική δομή των τάξεων, άρα και της ταξικής κοινωνίας στο σύνολό της, ξεθωριάζει, καθώς αυξάνονται οι κοινωνικές ανισότητες...

2. Οι σεξουαλικές σχέσεις και οι σχέσεις μεταξύ των γενεών ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, ενήλικους και παιδιά χάνουν τη βασική ψευδο-φυσική λογική βάση τους, οπότε μια βαθμιαία επανάσταση επηρεάζει ολόκληρο τον κόσμο της μικρής οικογένειας, με τις αντιλήψεις της περί του καταμερισμού εργασίας, περί έρωτος και περί σπιτικής ζωής...

3. Η κοινωνία της επίσημης εργασίας και της πλήρους απασχόλησης, καθώς και το πλέγμα του κοινωνικού κράτους που συνδεόταν με αυτήν, εισέρχονται σε κρίση, καθώς η παραγωγή και η συνεργασία χάνουν τους σαφώς προσδιορισμένους τοπικούς δεσμούς τους...

4. Ο ευφάνταστος κόσμος μιας ιδιωτικής σφαίρας, υπό την έννοια των «κανονικών βιογραφιών» που συνταιριάζονταν αποκλειστικά με τις ευκαιρίες της αγοράς, ξαναγίνεται πολιτικός... (Beck, 2000: 21)

Αυτές είναι οι αλλαγές που καθορίζουν το επίκεντρο αυτού εδώ του βιβλίου: όχι μόνο ένα αίσθημα ραγδαίας οικονομικής αλλαγής και ακραίας μεταβολής στα κοινωνικά φύλα, αλλά και κάποια συνακόλουθη προσαρμογή στις σφαίρες και στα όρια της κοινωνικής ζωής. Οι σκέψεις για την ερωτοπραξία και η επανεκμάθηση της οικειότητας αποτελούν καθημερινές στρατηγικές επιβίωσης σε αυτούς τους αβέβαιους καιρούς. Η πραγματέυση που ακολουθεί επιχειρεί να εξηγήσει γιατί συμβαίνει αυτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ

Η ΣΤΑΣΗ¹ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ – Η ΚΑΝΟΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ΠΡΩΤΗ ΣΤΑΣΗ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΖΕΥΓΑΡΩΜΑ² που επιζητεί περισσότερο την αποδοχή παρά την ηδονή. Αυτή η στάση, που απέκτησε νομιμότητα μέσω της προσφυγής σε δυνάμεις όπως οι βιολογικές επιταγές, η ανάγκη αναπαραγωγής του είδους, η έγκριση της θρησκείας, η σταθερότητα της κοινωνίας και η ανάπτυξη της οικονομίας, φαίνεται να μην προσφέρει καθόλου προσωπικές ηδονές στους εραστές. Αντί γι' αυτό, η σεξουαλικότητα παραδίδεται στις υψηλότερες επιδιώξεις της διατήρησης της κοινωνικής τάξης πραγμάτων, ενώ οι εραστές ανταμείβονται με τη βεβαίωση ότι είναι καλοί πολίτες. Η σπουδαιότατη επιθυμία να συμμορφωθείς με το κανονικό πρότυπο, αν και αυτό σπάνια συγκεκριμενοποιείται, κάνει τους εραστές να φοβούνται την απροσδόκητη σεξουαλική ηδονή. Αν κάποια δραστηριότητα αφήνει ένα ρίγος έκπληξης, υπάρχει πάντοτε ο κίνδυνος μήπως αυτή ρίχνει τους εραστές έξω από τον προστατευμένο κύκλο του κανονικού προτύπου. Μήπως το τυπικό ζευγάρι, αν παραγίνει ενθουσιώδες ή περιπετειώδες, επεκτείνει υπερβολικά τα όρια της ευυπόληπτης κανονιστικότητας;

Το κεφάλαιο αυτό εξετάζει την ιστορία και το σχηματισμό αυτής της πλέον αόρατης από τις σεξουαλικές ταυτότητες και πρακτικές, της ετεροφυλοφιλίας. Εδώ υποστηρίζεται ότι η ετεροφυλοφιλία υπόκειται στις ίδιες μετατοπίσεις και αλλαγές με τα άλλα κοινωνικά φαινόμενα. Παρά τη βαθιά πολιτιστική επένδυσή μας στην ιδέα ότι αυτή η έκφραση της σεξουαλικότητας είναι φυσική, αναπόφευκτο επακόλουθο των

1. Νύξη για τις ερωτικές στάσεις της Κάμα-σούτρα. (Σ.τ.Μ.)

2. Η συγγραφέας χρησιμοποιεί τη λέξη *coupling*, η οποία, μεταξύ άλλων, σημαίνει και ζευγάρι και συνουσία. (Σ.τ.Μ.)

βιολογικών επιταγών για αναπαραγωγή, επιδιώκω να αποκαλύψω τον μεταβλητό και σε τελική ανάλυση ακατάληπτο χαρακτήρα του λεγόμενου ετεροφυλοφιλικού κανονικού προτύπου. Το κεφάλαιο ανασκοπεί διαλόγους σχετικά με τα άνισα οφέλη που αποκομίζουν από τον ετεροφυλόφιλο βίο οι άνδρες και οι γυναίκες, και καταλήγει με την υπόδειξη ότι ενδέχεται μια νέα ετεροφυλοφιλία να αναδύεται μέσα από τις κοινωνικές αναστατώσεις της εποχής μας (για περισσότερα στοιχεία σχετικά με τη μελέτη της ετεροφυλοφιλίας, βλ. Rich, 1980· Wittig, 1992· Segal, 1994· Richardson, 1996· Jackson, 1999).

Η *Κάμα-σούτρα* περιορίζει την προσοχή της στη συνουσία ανδρών και γυναικών ή ανδρών και ευνούχων ή ομάδων ανδρών με μια γυναίκα ή ομάδων γυναικών με έναν άνδρα. Μολονότι επικεντρώνεται στην ηδονή και όχι στην αναπαραγωγή, μέσα από κάθε χαραματιά του κειμένου ξεπροβάλλει η λογική της ετεροφυλοφιλίας. Πρόκειται για την ετεροφυλοφιλία που θέτει ως κέντρο της τη σεξουαλική ηδονή του αρσενικού – η εκπαίδευση του πολίτη, εννοείται του άρρενος, διέπει αυτό το έργο. Τούτος ο κεντρικός ρόλος καθορίζεται, όπως πάντοτε, από την κοινωνική εξουσία – οπότε άλλοι λιγότερο ισχυροί άνδρες είναι δυνατόν να εμφανίζονται ως περιφερειακά πρόσωπα, ως άλλη μια επιλογή ανάμεσα στους σεξουαλικούς υπηρέτες των πολιτών.

Υπάρχει όντως μια περιγραφή άλλων πρακτικών, η οποία συμπεριλαμβάνει πρακτικές μεταξύ γυναικών που δεν βασίζονται στην ανδρική πολιτική ιδιότητα (βλ. Danielou, 1994: 168-196). Ωστόσο συνολικά το ερωτικό θέατρο της *Κάμα-σούτρα* υποθέτει ότι η ερωτική επικοινωνία χαρακτηρίζεται από ανισορροπία δυνάμεων – η επικοινωνία ανάμεσα σε άρρενες πολίτες αφενός και γυναίκες διαφόρων τάξεων αφετέρου δεν είναι ποτέ μεταξύ ίσων. Η κάθε πλευρά έχει τον δικό της ρόλο και τις δικές της ικανότητες. Αυτή η απεικόνιση της ερωτοπραξίας που επικεντρώνεται σε ένα σχετικά προνομιούχο άρρεν υποκείμενο, με ελάχιστη κινητικότητα ως προς τους ερωτικούς ρόλους, είναι που επιτρέπει να ερμηνεύεται το έργο σαν εκθειασμός των πρωτείων της ετεροφυλοφιλίας, αν και μέσω των απαγορευμένων ηδονών του πειραματισμού. Παρ' όλα αυτά, θέλω να χρησιμοποιήσω το έργο αυτό για να αρχίσω μια κριτική της ετεροφυλοφιλίας ως ηγεμονικής δομής – τουλάχιστον επειδή η ηγεμονία υφαρπάζει τις καλύτερες σεξουαλικές ηδονές. Χρησιμοποιώ εδώ την ιδέα της ηγεμονίας ως τρόπο περιγραφής μιας δομής πολιτιστικής κυριαρχίας που διαποτίζει την καθημερι-

νή ζωή και με κάποιον τρόπο κερδίζει τη συμμετοχή όσων εξαναγκάζονται και κυριαρχούνται.

Η *Κάμα-σούτρα* παρουσιάζει την ερωτική ηδονή ως πρόταγμα που απαιτεί εργατικότητα και μελέτη. Μολονότι μέσα στο έργο οι κοινωνικοί ρόλοι εμφανίζονται στατικοί, η ίδια η ερωτοπραξία ουδέποτε είναι δεδομένη ή φυσική. Δεν υπάρχει καμία υπόδειξη εδώ ότι ο πολίτης μπορεί να αναπαυτεί και να αφήσει τη φύση να ακολουθήσει την πορεία της, διότι η ερωτική ηδονή πρέπει να αποτελέσει αντικείμενο μάθησης, ως συστατικό στοιχείο μιας ολικής εκπαίδευσης. Όστε, ενώ από τη μια μεριά υπάρχει η παραδοχή μιας αμετάβλητης ιεραρχίας, από την άλλη δεν υπάρχει ερωτικός ρόλος που να μην είναι προϊόν εντατικής παιδευτικής εργασίας.

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ;

Προτού προχωρήσουμε, ας επανέλθουμε στο ερώτημα τι είναι η ετεροφυλοφιλία. Ας αρχίσουμε με αυτό το είδος ερωτοπραξίας που επιδεικνύεται ως φυσικό και αναπόφευκτο σαν βάση για κάθε άλλη ερωτική εμπειρία. Η ετεροφυλοφιλία κατέχει το ρόλο του απαρατήρητου κανονικού προτύπου σε μεγάλο μέρος της σύγχρονης ερωτικής παιδείας – αυτή είναι η μορφή ερωτοπραξίας που απλώς υπάρχει, δεν χρειάζεται καμία εξήγηση, που όλοι τη γνωρίζουν, όλοι έχουν πρόσβαση σε αυτή και όλοι μπορούν να επιδίδονται σε αυτή, χωρίς να απαιτείται κάποια εκμάθηση. Πρόκειται για την αρχέγονη σκηνή ερωτοπραξίας – με έναν άνδρα και μία γυναίκα, που τους συνέδεσε η ενστικτώδης ανάγκη να αναπαραχθούν, ανεμπόδιστοι από τις περιπλοκές του πολιτισμού ή των κοινωνικών προσδοκιών, διότι το πέος βρίσκει τον κόλπο από μόνο του, σαν να είναι η βιολογική του μοίρα. Η ετεροφυλοφιλία, ίσως περισσότερο από κάθε άλλη κουλτούρα κυριαρχίας, μπορεί να εμφανίζεται υπεράνω κριτικής – στο κάτω κάτω μήπως δεν είναι ετεροφυλοφιλικόί όλοι οι άνθρωποι πολιτισμοί; Μήπως δεν πρόκειται για θέμα ως προς το οποίο οι βιολογικές επιταγές περιορίζουν την πολιτιστική ποικιλία και καινοτομία; Η ετεροφυλοφιλία φαίνεται να ενθαρρύνεται από τη φύση και από την απολύτως βασική ανάγκη για αναπαραγωγή – καθώς χωρίς αναπαραγωγή θα εξαλειφθούμε όλοι. Η ερωτοπραξία/σεξ για ηδονή, οποιασδήποτε ποικιλίας, δεν γίνεται να

συναγωνιστεί την αδήριτη τούτη απαίτηση. Ακόμη και φιλελεύθεροι και ανεκτικοί λόγοι τείνουν να θεωρούν την ετεροφυλοφιλία ως αναπόφευκτο κανονικό πρότυπο που με βάση αυτό κρίνονται όλα τα άλλα.

Απέναντι σε αυτά, θέλω να υποστηρίξω ότι η ίδια η ετεροφυλοφιλία είναι όρος που έχει την ιστορία του. Αν και η ανθρώπινη αναπαραγωγή συμβαίνει σε όλες τις περιόδους της ανθρώπινης ιστορίας –κι αυτό δεν είναι το ίδιο με το να λέμε ότι όλοι έχουν συμμετάσχει στις διαδικασίες της αναπαραγωγής–, η ιδιαίτερη οντότητα «ετεροφυλοφιλία» είναι ιστορικά διακριτή υπόθεση. Παρά τις ακραίες πιέσεις για να θεωρηθεί η ετεροφυλοφιλία κανονιστική, υπεράνω της ιστορίας, στην πραγματικότητα η ετεροφυλοφιλική δραστηριότητα ιστορικά υπήρξε εξίσου μεταβλητή με άλλες μορφές σεξουαλικής σχέσης (βλ. Stone, 1990· White, 1993· Adams, 1997).

Η μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις ετεροφυλοφιλίες και τις ομοφυλοφιλίες του παρελθόντος είναι ότι συνήθως οι ετεροφυλοφιλικές σχέσεις ήταν κανονιστικές τόσο από στατιστικής όσο και από πολιτιστικής απόψεως. Ένα από τα προβλήματα με την κανονιστικότητα είναι ότι ενδέχεται να φαίνεται μη προβληματική, μη κατασκευασμένη και όντως «φυσική». Ωστόσο δεν χρειάζεται να ερευνήσουμε σε μέγα βάθος, για να ανακαλύψουμε μια τεράστια ποικιλία από ετεροφυλοφιλικές ταυτότητες και ετεροφυλοφιλικές «κανονιστικότητες» κατά το παρελθόν. Ιδού τρία παραδείγματα:

- Η κοινωνικά προσδοκώμενη ηλικία γάμου έχει ανέβει περίπου κατά πέντε χρόνια στις ΗΠΑ (από 19-21 για τις γυναίκες στα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1950 στα 25-27 κατά τη δεκαετία του 1990). Αυτό που ήταν κανονικό το 1950, τώρα θα ήταν σκανδαλώδες.
- Σε πολλές κοινωνίες η πολυγαμία αποτελεί κοινωνικό κανονικό πρότυπο, έστω κι αν δεν είναι συχνή στατιστικά (π.χ., στην εβραϊκή κοινωνία της Παλαιάς Διαθήκης, σε διάφορες ισλαμικές κοινωνίες, στις παραδοσιακές κινεζικές κοινωνίες, σε κάποιες αφρικανικές κοινωνίες). Σε άλλες πάλι, ηθική επικύρωση δίνεται μόνο στη μονογαμία.
- Σε πολλές προβιομηχανικές κοινωνίες η ηλικία έναρξης της σεξουαλικής δραστηριότητας ήταν κοντά στην ηλικία της σεξουαλικής ωριμότητας. Οι βιομηχανικές κοινωνίες, ενώ έχουν την τάση

να ενστερνίζονται μια μυθολογία περί «κανονικού», έτειναν να καθυστερούν το ξεκίνημα της επιτρεπτής σεξουαλικής δραστηριότητας (Halsall, 2001).

Οι παραπάνω υπομνήσεις προέρχονται από την πρόταση για διδασκαλία της ιστορίας της ετεροφυλοφιλίας – ως αντίδοτο στην επιληψιοσύνη του εκθειασμού της ετεροφυλοφιλικής ζωής ως της μοναδικής, αληθινής και πάγιας επιλογής για τον δίκαιο άνθρωπο. Αυτή η πρόταση μαθημάτων αναγνωρίζει ότι οι ετεροφυλοφιλικό δεσμοί είχαν μεγαλύτερη δημοσιότητα και (πιθανόν) ήταν πιο πολυάριθμοι, σε όλη τη διάρκεια της καταγεγραμμένης ιστορίας. Δεν υπαινισσόμαστε ότι οι ομοφυλοφιλικό δεσμοί διαδραμάτισαν ποτέ ρόλο εναλλάξιμο με αυτόν των ετεροφυλοφικών, άρα δεν έχει σημασία να θυμόμαστε κάποιο χαμένο βουκολικό ειδύλλιο ομοφυλοφιλικής κανονιστικότητας. Αντίθετα, αυτή η πρόταση επιζητεί να φέρει στο φως τη σημαντική ποικιλομορφία που απαντά ακόμα και μέσα σε ρητά κανονιστικούς ετεροφυλοφικούς πολιτισμούς ανά τους αιώνες – διότι ούτε καν ακρογωνιαίοι λίθοι της ευυπόληπτης ετεροφυλοφιλικής κουλτούρας όπως η μονογαμία και το απόλυτο όριο ανάμεσα στην παιδική ηλικία και την έγγαμη ενήλικη ζωή, δεν είναι οικουμενικοί (Ariès, 1962· Smith και Smith, 1974, Walvin, 1982).

Η ευρύτερη ιδέα που υποβάλλεται, ότι οι ετεροφυλόφιλοι είναι, όπως όλοι οι άλλοι, άνθρωποι με ιστορία, τοποθετεί την ετεροφυλοφιλία μέσα σε γενικότερες συζητήσεις για την ιστορία της σεξουαλικότητας. Κεντρική σε αυτό τον ισχυρισμό είναι η ιδέα ότι μια πράξη ή μια σειρά πράξεων πραγματοποιείται μέσα στην οντότητα που ονομάζουμε, η σεξουαλικότητα, μόνο σε μια ορισμένη στιγμή. Εν μέρει, πρόκειται για επιχείρημα που λέει ότι η σεξουαλικότητα μπορεί να λειτουργήσει ως όρος χαρακτηρισμού μόνο εντός κάποιου ιστορικού πλαισίου. Αν, σύμφωνα με τον Φονκό, πιστεύουν όλοι ότι ο ομοφυλόφιλος άρχισε να υφίσταται στα 1892 –με την απόδοση μιας σειράς από πράξεις, εγκλήματα και αμαρτίες σε μια συγκεκριμένη προσωπικότητα για διασυρμό–, τότε ένα αντίστοιχο υπόδειγμα ταυτότητας πρέπει να συμβαίνει και ως προς την πιο προνομιούχα ταυτότητα του ετεροφυλοφίλου.

Αν η ομοφυλοφιλία δεν υπήρχε πριν από το 1892, τότε δεν θα μπορούσε να έχει υπάρξει [πριν από το 1892] ούτε η ετεροφυλοφιλία (όντως γεννήθηκε, όπως η Εύα από το πλευρό του Αδάμ, έπειτα από οκτώ χρόνια) –

αλλά χωρίς την ετεροφυλοφιλία πού θα βρισκόμασταν όλοι μας τώρα; (Halperin, 1990: 17)

Αυτή η απόδοση χαρακτηρισμού είναι αυστηρά σχεσιακή – το πρώτο συνθετικό *ετερο-* έχει νόημα μόνο σε σχέση με το άλλο του, το *ομο-*. Αντίθετα από άλλες μορφές σεξουαλικού χαρακτηρισμού –λ.χ., τα αγγλικά *size queen, romance addict*–, τα συνθετικά *ετερο-* και *ομο-* περιλαμβάνουν όλη την κλίμακα της ανθρωπίνης συμπεριφοράς. Η αμφιφυλοφιλία αποδεικνύει την προσαρμοστικότητα των ανθρώπινων όντων, αλλά δεν ανατρέπει τη λογική ότι η ερωτοπραξία είναι ή αυτό ή το άλλο, ή το ίδιο ή το αντίθετο. Οι ορισμοί κινούνται μεταξύ αυτών των δύο πόλων:

Πώς είναι δυνατόν μέχρι το έτος 1900 να μην υπήρχε ακριβής, αξιολογικά ουδέτερος, επιστημονικός όρος διαθέσιμος στους ομιλητές της αγγλικής γλώσσας, για να δηλώσουν ό,τι εμείς θεωρούμε σήμερα, αναδρομικά, ως τον τρόπο συμπεριφοράς τον οποίο προτιμά η συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων του δικού μας πολιτισμού; (Halperin, 1990: 18)

Αν η ετεροφυλοφιλία είναι κάτι τόσο κανονικό, ώστε να είναι αναπόφευκτη, τότε πώς ήταν δυνατόν να μην κατονομάζεται μέχρι τον 20ό αιώνα; Στο ερώτημα του Χάλπεριν (Halperin) υποκρύπτεται η ιδέα ότι οποιεσδήποτε μεταλλαγές της αρσενικής και της θηλυκής σεξουαλικής επικοινωνίας κι αν συνέβησαν πριν από τον εν λόγω χαρακτηρισμό, δεν αφορούσαν την ετεροφυλοφιλία όπως εμείς την καταλαβαίνουμε. Οι λέξεις *ομοφυλόφιλος* και *ετεροφυλόφιλος* σηματοδοτούν την αρχή μιας ορισμένης συνειδητοποίησης της ερωτικής επιλογής ως ταυτότητας. Οι πράξεις μπορούν ασφαλώς να γίνουν ταυτότητες – αλλά επίσης οι σεξουαλικές συνήθειες νοσηματοδοτούνται κοινωνικά με διαφορετικό τρόπο. Αυτά που κάνεις με το σώμα σου, καθώς και σε σχέση με άλλα σώματα, καταλήγουν να σημαίνουν κάτι πολύ σημαντικότερο ως προς εσένα, κάτι που θα μπορούσε να επηρεάσει και άλλους τομείς της ζωής σου. Το ευρύτερο ζήτημα είναι ότι η σεξουαλικότητα η ίδια είναι ιστορική οντότητα, όχι αναπόφευκτη πλευρά του εαυτού μας σε οποιαδήποτε εποχή, αλλά ιστορικά συγκεκριμένη έκφραση του εαυτού μας που εμφανίζεται σε μια ορισμένη στιγμή. Η ετεροφυλοφιλία εμφανίζεται ως ο οργανωτικός όρος με βάση τον οποίο μπορούν να κρίνονται οι θεωρούμενες παθολογικές σεξουαλικές επιλογές.

ΤΙ ΚΑΘΟΡΙΖΕΙ ΤΗΝ ΕΜΦΑΝΙΣΗ ΤΗΣ ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΚΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ;

Αν η ετεροφυλοφιλία αποκτά ύπαρξη μόνο σε μια ιδιαίτερη ιστορική συγκυρία, τότε η στιγμή της εμφάνισής της ενδέχεται να προσφέρει κάποιες νύξεις ως προς το γιατί είναι σημαντικό και κοινωνικά αναγκαίο να κατονομαστεί η σεξουαλικότητα. Η σεξουαλικότητα μπορεί να αποτελέσει ευδιάκριτο χωριστό πεδίο μόνο σε σχέση με άλλους τομείς του βίου. Η εμφάνιση της σεξουαλικότητας είναι ένδειξη μιας ευρύτερης τροποποίησης στους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας, καθώς και στην αντίστοιχη και στο νόημά τους. Αν και στα ανθρώπινα σώματα προκαλούνται αισθήματα ηδονής και απαρέσκειας σε σχέση με σωματικά ερεθίσματα, η ιδιαίτερη οργάνωση του να αποκομίζει κανείς σεξουαλική ηδονή αλλάζει ανάλογα με τις ιστορικές στιγμές και τις κοινωνίες. Ίσως ακόμη και η ερμηνεία μας για τη σωματική ηδονή αλλάζει μέσω κοινωνικών παραγόντων – μαθαίνω λοιπόν να απολαμβάνω το αιφνιδιαστικό φιλή, διότι δηλώνει στοργή και υπόσχεση για επικείμενη οικειότητα. Αυτές οι χειρονομίες προσλαμβάνουν νόημα εντός του ευρύτερου πλαισίου των κοινωνικών νοημάτων και σχέσεων – η οικειότητα εν μέρει είναι αναγνωρίσιμη, επειδή είναι διακριτή από άλλες επισημότερες μορφές επικοινωνίας. Όταν αναζητάμε τη θέση και το νόημα της σεξουαλικότητας, πρέπει να κατανοούμε ως ένα βαθμό την αλληλεξάρτηση ανάμεσα στις διαφορετικές σφαίρες του «είναι». Η σεξουαλικότητα επομένως είναι κομβικό σημείο κάποιου δικτύου μάλλον παρά διακριτό αντικείμενο έρευνας. Απαξ και τοποθετήσουμε τις σεξουαλικές σχέσεις σε μια δέσμη μαζί με άλλες κοινωνικές σχέσεις και υποστηρίζουμε ότι υπάρχει κάποια σύνδεση ανάμεσα σε αυτές τις ανόμοιες περιοχές της ανθρώπινης ύπαρξης, ίσως μάλιστα και σύνδεση κατά την οποία το ένα σύνολο σχέσεων καθορίζει το άλλο, τότε η σεξουαλικότητα εισέρχεται και στον οικονομικό τομέα.

Φυσικά, ως ένα βαθμό αυτή είναι η πιο γνώριμη εξήγηση της σεξουαλικότητας σε αυτό το βιβλίο. Όταν ο Φρύντριχ Ένγκελς (Friedrich Engels) έγραψε την *Καταγωγή της οικογένειας*, ως μέρος του ευρύτερου σχεδίου να κατανοήσουμε τη λειτουργία της ατομικής ιδιοκτησίας και του σχηματισμού των τάξεων, οι απόπειρές του να εξηγήσει το ρόλο της οικογένειας και της πατριαρχίας στο σχηματισμό των κεφαλαιοκρατικών σχέσεων περιγράφουν τη συμβολή ενός ορισμένου προτύ-

που σεξουαλικών σχέσεων. Ο Ένγκελς περιγράφει τις οικογενειακές σχέσεις που αναπτύσσονται με βάση την ανάγκη να προστατευτεί και να διατηρηθεί η ιδιοκτησία του νοικοκυριού με τις σχέσεις ανισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών να εκφράζουν τις ταξικές εντάσεις που χαρακτηρίζουν τις κοινωνίες τις βασισμένες στην ατομική ιδιοκτησία. Πρόκειται για ετεροφυλοφιλία της οποίας τα κίνητρα είναι η εξουσία, ο έλεγχος και η επιθυμία για δωρεάν εργασία, όχι το ρομαντικό ειδύλλιο, η επιθυμία ή ο σωματικός πόθος. Παραμένει ωστόσο μια εξήγηση του ετεροφυλοφιλικού βίου.

Αυτή η εξήγηση που σχετίζεται με τις εργαλειακές επιπτώσεις της ετεροφυλοκανονικότητας (heteronormativity)³ εξοβελίζει εντελώς την επιθυμία. Με τη λέξη *ετεροφυλοκανονικότητα* εννοώ το εκτεταμένο και μεγαλεπήβολο ιδεολογικό σύστημα που επιδιώκει να επιβάλει ένα δημόσιο συμβόλαιο υποταγής στο ετεροφυλοφιλικό πρότυπο ως τον μόνο τρόπο ζωής και ύπαρξης – δηλαδή ακριβώς την κουλτούρα της κυριαρχίας, που λησμονεί την ερωτοπραξία προς όφελος των κοινωνικών προνομίων. Παρ' όλα τα προνόμια, η ιδέα ότι οι ετεροφυλοφιλικές σχέσεις επιτελούν λειτουργία υπέρ της ευρύτερης κοινωνίας και της παραγωγής του πλούτου, προτού να επιτελέσουν κανέναν αμεσότερο σκοπό υπέρ των συμμετεχόντων, φαίνεται να βγάζει την ερωτοπραξία από την εξίσωση. Στα επόμενα κεφάλαια θα εξεταστεί η παράδοση σχέση της σεξουαλικότητας με τους πιο πρακτικούς στόχους της κοινωνικής οργάνωσης, συμπεριλαμβανομένου του οικονομικού πλούτου. Επί του παρόντος η προσοχή μας εστιάζει στον ετεροφυλοφιλικό βίο ανά τους αιώνες. Αν οι λεπτομέρειες του ετεροφυλοφιλικού βίου οφείλονται στις επιταγές και τις συνήθειες συγκεκριμένων (ιστορικών) στιγμών, δεχόμαστε ήδη ότι ως και η απροσμάχητη φυσικότητα των ετεροφυλοφιλικών σχέσεων εξ ανάγκης αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου. Αυτό ελάχιστα απέχει από το να παραδεχτούμε ότι η ετεροφυλοφιλία που δημιουργείται δίχως σκέψη και αναπόφευκτα από τις επιταγές της βιολογίας στην πραγματικότητα δεν είναι διόλου το ίδιο πράγμα. Αντίθετα, υπάρχουν πάμπολλοι τρόποι κατά τους οποίους μπορούν τα κορίτσια να είναι μαζί με τα αγόρια – και στις περισσότε-

3. Ας συγχωρήσουν οι αναγνώστες το «αλλόκοτο» αυτό όνομα: δεν γινόταν αλλιώς. Πρόκειται για την ανάδειξη του έρωτα μεταξύ ετεροφύλων σε κανονικό πρότυπο, όπως εξηγεί παρακάτω η συγγραφέας. (Σ.τ.Μ.)

ρες απ' αυτές τις περιπτώσεις η αναπαραγωγή διαδραματίζει απλώς παράπλευρο ρόλο.

Το τέχνασμα για να φαίνονται όλα τούτα φυσικά στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στη συγκριτική έλλειψη τεκμηρίωσης ως προς τις λεπτομέρειες της ερωτικής επαφής – για όλους, αλλά ιδιαίτερα για τους ετεροφυλοφίλους. Όποιες κι αν είναι οι στρατηγικές αποσιωπήσεις και αλλοιώσεις της ιστοριογραφίας των κυριάρχων, οι ποικίλες σεξουαλικές πρακτικές αυτών που δαιμονοποιούνται, διασύρονται και διώκονται τείνουν να επισημαίνονται με σκοπό την εξουχιστική εξέταση και την τιμωρία (βλ. Moran, 1996). Αυτή η διαδικασία έχει συχνά οδηγήσει στην αρχειακή καταχώριση των αισθησιακών λεπτομερειών – μολονότι μάλιστα πολλές απ' αυτές πρέπει να είναι πλάσματα γαργαλιστικών φαντασιώσεων, αναγνωρίζεται κάπως η ποικιλία των ανθρώπινων δυνατοτήτων. Από την άλλη μεριά, οι καθημερινές πρακτικές των πλέον εξομαλυσμένων και τετριμμένων μορφών του βίου αφήνουν ελάχιστα ιστορικά ίχνη. Παρότι κάθε γραπτό τεκμήριο της εξουσίας αποκαλύπτει την ηγεμονία του κανονικού προτύπου, η βιωμένη συνύφανση του αυτοσχεδιασμού και της έκπληξης που πρέπει να χαρακτηρίζει κάθε ζωή οικειότητας σπανίως υπάρχει στο γραπτό τεκμήριο. Χωρίς αυτές τις λεπτομέρειες των καθημερινών παραλλαγών, η ετεροφυλοφιλική ζωή περιστέλλεται στα κύρια συστατικά του κανονιστικού μύθου – το τυποποιημένο ειδύλλιο ως δρόμος για το γάμο, η αναπαραγωγή ως κοινωνικά αναγκαία συνέπεια, η ισόβια μονογαμία ως ακρογωνιαίος λίθος της κοινωνικής σταθερότητας. Λέγονται δε τόσο λίγα για την ίδια την ερωτοπραξία –όσον αφορά πράξεις, συναισθήματα, νοήματα ή οτιδήποτε άλλο–, ώστε συγχωρείται ο αναγνώστης που θα πίστευε ότι μέχρι πολύ πρόσφατα η ζωή του ευυπόληπτου ετεροφυλοφίλου δεν περιείχε καθόλου σεξ.

Πρόκειται για βασικό παράδοξο της ετεροφυλοκανονικότητας – η φυσικότερη, η πλέον επιθυμητή και αναπόφευκτη από τις ερωτικές επιλογές παρουσιάζεται με έναν ολοφάνερα ανέρταστο χαρακτήρα (desexualization). Ενώ η δυσφήμιση των ερωτικών επιλογών της μειονότητας επικεντρώνεται στην ερωτική πρακτική, οπότε αυτοί οι τερατώδεις άνθρωποι απεικονίζονται σαν αισχροί, ρυπαροί, όλο καταχρήσεις και πολύ πολύ ερωτικοί, ενώ οι στρέιτ (straights) είναι απλώς στρέιτ. Παρ' όλο τον δημόσιο εκθιασμό του ετεροφυλοφιλικού βίου που χαρακτηρίζει τις δυτικές κοινωνίες, η υπερβολική δημοσιότητα που

δίνεται στις ετεροφυλοφιλικές επιλογές ζωής τις απογυμνώνει από την ίδια την ερωτοπραξία. Βλέπουμε μεν τις αντιπαραθέσεις και τις διαπραγματεύσεις ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες αλλά ελάχιστη επιθυμία και απολαυστικές πράξεις. Ως επιλογή τρόπου ζωής η ετεροφυλοφιλία φαίνεται να προσφέρει ελάχιστες απολαύσεις – μόνο την εξασφάλιση κοινωνικών προνομίων (για περισσότερα σχετικά με τα οφέλη της ετεροφυλοφιλικής αναγνώρισης, βλ. www.stonewall.org.uk).

Το βασικό ερώτημα παραμένει: Πότε η αναπαραγωγική ερωτοπραξία γίνεται ταυτότητα ή τρόπος ζωής; Μολονότι η αντίληψη περί της ιστορικότητας της ετεροφυλοφιλίας περιγράφει την εμφάνιση των σεξουαλικών χαρακτηρισμών ως ταυτοτήτων, λείπει ο παράλληλος λόγος για το πώς τα άτομα παίρνουν αυτούς τους χαρακτηρισμούς. Η λεσβιακή και η γκέι (gay) ιστορία έχει χρησιμοποιήσει την ιδέα της εμφάνισης λόγων, προκειμένου να αναλύσει την ολοένα μεγαλύτερη αυτοσυνείδηση αυτού του νέου γένους, των ομοφυλοφίλων. Η κατηγοριακή ονομασία ενδέχεται να εμφανίζεται ως αποτέλεσμα του μηχανισμού λόγων της εξουσίας, ωστόσο ο ίδιος χαρακτηρισμός προσφέρει νέες δυνατότητες στους άνδρες που κάνουν έρωτα με άνδρες – αναμφίβολα υπάρχει διωγμός, αλλά υπάρχει επίσης η αναπτυσσόμενη επίγνωση της ταυτότητας αυτού του χαρακτηρισμού. Δεν υπάρχει κανένα συγκριτικό τεκμήριο της αυξανόμενης αυτοεπίγνωσης των ετεροφυλοφίλων – άρα ούτε κανένας λόγος περί της συναισθήσης ότι η ετεροφυλοφιλία ενδέχεται να γίνει ενεργητική επιλογή, αγώνας ζωής, βασανιστικό μυστικό ή η κινητήρια δύναμη πίσω από το αφήγημα του βίου. Εν μέρει τα ερωτήματα αυτά μπορούν να απαντηθούν, αν εξετάσουμε το ρόλο της ερωτοπραξίας/σεξ πριν από τη σεξουαλικότητα – γιατί η δραστηριότητα αρχίζει να επηρεάζει ευρύτερες κοινωνικές σχέσεις; Ποιες είναι οι πολιτιστικές συνήθειες που συνιστούν τη βιωμένη ταυτότητα των ετεροφυλοφίλων;

Συνήθως υποτίθεται εκ προοιμίου ότι η ετεροφυλοφιλία είναι πλήρως γνώριμη και καταληπτή, καθώς είναι το κανονικό πρότυπο – χωρίς μυστήριο ή αίγλη. Ωστόσο η ετεροφυλοφιλική ζωή παραμένει τόσο αχαρτογράφητη όσο και οι άλλες μορφές σεξουαλικότητας, είναι μεν «σκηνοθετημένη» ως οικογενειακό ειδύλλιο αλλά άγνωστη ως σεξουαλική εκδοχή ή ως οτιδήποτε άλλο. Αυτή είναι μία από τις βασικές ειρωνείες της ετεροφυλοφιλικής ηγεμονίας – ότι η βούληση για κυριαρχία, κανονιστικότητα, ευποληψία, απογυμνώνει τα πράγματα από καθετί

ερωτικό. Παρακάτω θα καταπιαστώ με την ιδέα ότι το ερωτικό θέλγητρο (sexiness) ενέχει κίνδυνο υπό την καλή έννοια – προς το παρόν το ερώτημα είναι αν όντως κάτι τόσο άψογα καλό όσο η ετεροφυλοφιλία μπορεί να είναι και διεγερτικό ερωτικά.

ΣΤΡΕΪΤ ΚΟΥΛΤΟΥΡΑ – ΥΠΑΡΧΕΙ ΤΕΤΟΙΟ ΠΡΑΓΜΑ;

Το ερώτημα εδώ είναι πώς διατηρείται η ηγεμονία των ετεροφυλοφιλικών επιλογών. Για να απαντήσω, σκοπεύω να επικεντρωθώ σε δύο όψεις της κουλτούρας – η μία είναι ο απερίφραστος πόλεμος προπαγάνδας και η άλλη η κουλτούρα όπως βιώνεται στην καθημερινότητα. Η στρέϊτ κουλτούρα περιλαμβάνει και τα δύο – μία ευρέως διαδεδομένη διαφημιστική εκστρατεία με πολυμέσα υπέρ του ετεροφυλοφιλικού τρόπου ζωής, καθώς και ένα σύνθετο αυτοαναπαραγόμενο σύστημα που συγκαλύπτει τις ρωγμές του καθημερινού. Αυτές οι δύο όψεις αλληλοενδυναμώνονται και δημιουργούν μια ακατάβλητη επίσημη κουλτούρα. Το ερώτημα λοιπόν είναι: Τι σχέση έχουν αυτά με την πραγματική ζωή των ετεροφυλοφίλων;

Πολλές και ποικίλες συζητήσεις στο πλαίσιο της κοινωνικής έρευνας έχουν υποδείξει ότι οι ποικίλων ειδών εξουσιαστικές ελίτ αυτοαναπαράγονται με τη βοήθεια της κουλτούρας. Μία περίοδος επίμονης εξέτασης της λειτουργίας της ιδεολογίας, περίοδος που φαίνεται πως ανήκει ήδη στο παρελθόν, δημιούργησε εργασίες οι οποίες συνέδεσαν τα κρατικά συμφέροντα με τις λαϊκές δημόσιες συζητήσεις, την κουλτούρα των μέσων ενημέρωσης με τις επιταγές της διεθνούς οικονομίας (Larrain, 1979· Eagleton, 1991). Η ιδέα ότι η εξουσία συντηρείται μέσα από την κουλτούρα, οδήγησε σε αναλύσεις της κουλτούρας του αρσενικού, του εθνικισμού, του να είσαι λευκός και, καθυστερημένα, της κουλτούρας της ετεροφυλοφιλίας. Το εύρος αυτών των εργασιών σηματοδεύτηκε από τη συνδυαστική ιδέα ότι η εκάστοτε κουλτούρα εξουσίας αυτοσυστήνεται ως η μοναδική εναλλακτική επιλογή, και είναι τόσο έντονη η παρουσία της ώστε η δική της εκδοχή για τον κόσμο γίνεται η μόνη εκδοχή (Said, 1978· Hobsbawm και Ranger, 1983· Dyer, 1997). Ίσως η δημόσια κουλτούρα της διασκέδασης περισσότερο από οτιδήποτε άλλο ταιριάζει σε αυτό το πρότυπο της προπαγάνδας υπέρ του ετεροφυλοφιλικού βίου. Όπου κι αν κοιτάξετε, ο κόσμος είναι γεμά-

τος από ετεροφυλοφίλους που ερωτεύονται, ζουν, επιβιώνουν. Οποιοσδήποτε άλλος ή άλλη εμφανίζεται μόνο σαν ανώμαλη παρέκκλιση από την κύρια ιστορία – κατά την οποία στην ετεροφυλοφιλία [straightness] συμποσούται η ανθρώπινη ύπαρξη. Μπορούμε να θεωρήσουμε τη στρέιτ κουλτούρα ως την αστυνόμευση των κανονικών προτύπων μέσω της επίμονης επίδειξής τους. Μολονότι σχεδόν τίποτε σε αυτή την ατέρμονη επίδειξη δεν αναγνωρίζεται ρητά ως ετεροφυλοφιλικό, δεν πρέπει να υποτιμάμε την εξουσία του να είσαι συνεχώς παντού. Αυτό περιγράφει ο Γουίτιγκ (Wittig, 1992) παρουσιάζοντας την έννοια του στρέιτ πνεύματος.

Η ετεροφυλοφιλία, όπως και άλλοι ισχυροί τύποι, εμφανίζεται τρομακτικά γοητευτική κατά την ενσάρκωσή της στη λαϊκή κουλτούρα. Τα αρχέτυπα του λαϊκού [αισθηματικού] ειδυλλίου ανήκουν στην ετεροφυλοφιλία – σε τόσο μεγάλο βαθμό, ώστε είναι δύσκολο να φανταστούμε μια διάκριση ανάμεσα στην κουλτούρα του ειδυλλίου και την κουλτούρα της ετεροφυλοφιλίας. Ωστόσο οι παρανοήσεις που προκύπτουν δημιουργούν παράλληλες ανταπάτες τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες που αποδύονται στην αναζήτηση του ευτυχομένου ετεροφυλοφιλικού βίου. Ίσως η πανταχού παρουσία της ετεροφυλοφιλικής προπαγάνδας να κάνει τη βιωμένη ετεροφυλοφιλία να φαίνεται τόσο απογοητευτική.

Η ΕΚΜΑΘΗΣΗ ΤΟΥ ΠΩΣ ΝΑ ΕΙΣΑΙ ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟΣ ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΟΣ

Η *Κάμα-σούτρα* παρουσιάζει την εποχή της σεξουαλικότητας ως ένα επεισόδιο μέσα στη μεγαλύτερη σε διάρκεια πορεία της ζωής. Η νεότητα πρέπει να αφιερώνεται στην επιδίωξη της μόρφωσης, και είναι η εποχή των βιβλίων και της μελέτης. Η ενήλικη περίοδος είναι η εποχή να στρέψουμε την προσοχή μας στις απαιτήσεις του κόσμου – κι εδώ συμπεριλαμβάνεται ο αισθησιακός κόσμος του *κάμα*. Το γήρας ανήκει στο πνεύμα και είναι η εποχή να απαρνηθούμε το φόρτο των εγκόσμιων φροντίδων και αγαθών. Κάθε επεισόδιο συμπληρώνει τα άλλα, ενώ το ταξίδι της ζωής πρέπει να περάσει από όλα τα στάδια.

Μέσα στην ίδια τη διαδικασία της αισθησιακής εκπαίδευσης τα μα-

θήματα παρουσιάζουν μια κλιμάκωση. Η διαδικασία της εκπαίδευσης απαιτεί να προσέχουμε τον σωματικό τύπο της συντροφού, τα ποικίλα αισθήματα που μπορούν να προκληθούν από διαφορετικές δραστηριότητες, καθώς και την αυξανόμενη ικανότητα ανταπόκρισης που αποκτάμε εμείς οι ίδιοι. Μέσω της διαδικασίας αυτής τα άτομα μαθαίνουν να *ενοικούν* στην ίδια τους τη σεξουαλικότητα – με επιμελή άσκηση. Το δίδαγμα είναι ότι, αντίθετα από την προϋπόθεση απόλυτων και αδιάδικτων φυσικών αντιδράσεων, η πορεία της ετεροφυλοφιλικής ζωής αναπτύσσεται και αλλάζει και η ίδια στο πέρασμα του χρόνου. Κανείς δεν γεννιέται ώριμος ετεροφυλόφιλος – μάλιστα η τήρηση του κανονικού προτύπου σε μεγάλο βαθμό συνίσταται στο να υιοθετεί κανείς την κατάλληλη συμπεριφορά σε διαφορετικές στιγμές της ζωής του. Άπαξ και παραδεχτούμε ότι κάθε σεξουαλική συμπεριφορά έχει κατ' ανάγκην και στοιχεία που αποτελούν προϊόν εκμάθησης, η υιοθέτηση της ετεροφυλοφιλικής ταυτότητας μπορεί αυτή καθ' εαυτήν να θεωρηθεί διαβατήρια τελετή. Παρά τα πολλά ανέκδοτα, και οι ετεροφυλόφιλοι πρέπει να εκδηλώσουν την ταυτότητά τους με κάποιον τρόπο – αν και σε λιγότερο πιεστικές συνθήκες απ' ό,τι άλλοι λιγότερο προνομιούχοι.

Το πρώτο στάδιο της διαδρομής είναι η ανάληψη ταυτότητας. Για τους αγχωμένους νεαρούς υποψήφιους ετεροφυλοφίλους, η αυτοπραγμάτωση και η δημόσια δήλωση (ενν. της ταυτότητάς τους) αποτελούν τη συχνά λανθάνουσα βάση της αξίωσης για ταυτότητα. Δυστυχώς, σε αυτή τη διαδικασία προσχώρησης μπορεί να διαδραματίσει κεντρικό ρόλο η στρατηγική ανάπτυξη ομοφυλοφοβίας. Χωρίς να επαναλάβουμε τα πασίγνωστα επιχειρήματα για τη συμπληρωματικότητα του γκέι ως προς το ετεροφυλοφιλικό πρότυπο, ίσως μάλιστα και όλων των άλλων επιλογών ως προς το κυρίαρχο πρόταγμα της αναπαραγωγικής ετεροφυλοφιλίας, αξίζει να σημειώσουμε μέχρι ποιο βαθμό η ετεροφυλοφιλική ταυτότητα του νέου μαθαίνεται ως φοβική οροθέτηση αυτών που δεν είσαι. Ιδίως για τα αγόρια, η ενηλικίωση μπορεί να φανεί πως δεν είναι παρά μια ατέρμονη επίδειξη του ότι δεν είναι γκέι (για περισσότερα σχετικά με ό,τι αφορά τη συμπληρωματικότητα του γκέι προς το στρέιτ, βλ. Butler, 1990, 1993). Οι επικρίσεις προς το ετεροφυλοφιλικό πρόνομο έχουν περιγράψει αυτή τη διαδικασία με κέφι – περιγράφοντας τη φυσική επιλογή του ετεροφυλόφιλου βίου σαν να ταλαιπωρείται από τη μια κρίση μετά την άλλη:

Η πρώτη κρίση ταυτότητας συμβαίνει όταν το άτομο μπαίνει στην εφηβεία και βιώνει ποικίλες συγκαλυμμένες απειλές, δωροδοκίες και εντολές να συμπεριφέρεται με αποδεκτό ετεροφυλόφιλο τρόπο. (Penelope, 1993: 263)

Υπονοείται ότι οι ετεροφυλόφιλες γυναίκες προσκρούουν πάνω στις ακραίες αντιφάσεις της ύπαρξής τους σε ορισμένα σημεία κατά την πορεία της ζωής τους: πρώτα, κατά την αρχική στιγμή του ετεροφυλοφιλικού εξαναγκασμού· δεύτερον, όταν εισέρχονται στον έγγαμο βίο και στην εξάρτηση από έναν άνδρα· τρίτον, όταν συνειδητοποιούν ότι η ζωή τους έχει γίνει μια ατέρμονη διαδικασία κατά την οποία υπηρετούν άλλους. Και τέταρτον, όταν πλησιάζουν στην εμμηνόπαυση και αναγνωρίζουν ότι τελειώνει η κοινωνική θέση τους ως αναπαραγωγικού υλικού. Η κάθε στιγμή κρίσης αποτελεί ευκαιρία να αρνηθούν τη δέσμευση της υποχρεωτικής ετεροφυλοφιλίας και να αποδράσουν προς κάποια άλλη, λιγότερο περιορισμένη μορφή ύπαρξης. Κατά τα φαινόμενα, για τις γυναίκες τα στάδια της ετεροφυλοφιλικής ζωής αποκαλύπτουν μόνο την καταπίεσή τους με ολοένα και πιο οδυνηρό τρόπο.

Η παράλληλη περιγραφή για τους άνδρες είναι περισσότερο εκθιαστική, αν και έχει τις δικές της πηγές άγχους. Ενώ οι στρέιτ γυναίκες βιώνουν την ετεροφυλοφιλία ως επίδειξη και υπηρεσία για χάρη των ανδρών, οι άνδρες περιγράφουν την επιτέλεση της ετεροφυλοφιλίας ως έκκληση για αναγνώριση από τους άλλους:

Με την πρώτη ετεροφυλοφιλική ερωτική πράξη ο νέος άνδρας περνάει στη φάση του ενήλικου –και στη φάση αυτή η γυναίκα, είτε είναι έμπειρη σεξουαλικά είτε όχι– έχει έναν ασαφή ρόλο. (Holland κ.ά., 1998: 179)

Οι νέοι άνδρες δεν επηρεάζονται από τη δύναμη της γυναίκας τους. Είναι φανερό ότι βιώνουν την ετεροφυλοφιλική αρσενική ταυτότητά τους κάτω από το βλέμμα των αρσενικών. Οι νέες γυναίκες όμως βιώνουν τη θηλυκή τους ταυτότητα σε σχέση με ένα ανδρικό κοινό – κρίνοντας τον εαυτό τους μέσα από το βλέμμα του αρσενικού που έχουν μέσα στο μυαλό τους. (Holland κ.ά., 1998: 11)

Αφού εκδηλωθούν ως στρέιτ, η ανάληψη του θεσμού του ζευγαριού σηματοδοτεί μια σημαντική στιγμή κοινωνικής εισόδου – μολονότι η ετεροφυλοφιλία έχει, όπως κάθε κυρίαρχη κουλτούρα, τη δύναμη να οροθετεί όλους τους μη οροθετημένους χώρους σαν δικούς της, οπότε όλοι γίνονται στρέιτ ερήμην τους· ωστόσο η ιδιότητα του πλήρους

μέλους σε αυτή την ελίτ ομάδα ενδέχεται να απαιτεί ορισμένα χαρακτηριστικά σημάδια προσχώρησης σε αυτήν. Η λαϊκή κουλτούρα ανταμείβει δύο εκδοχές της ετεροφυλοφιλίας των νεότερων σε ηλικία – την επίδειξη σεξουαλικής δραστηριότητας σύμφωνα με τα κυρίαρχα κανονικά πρότυπα και τη δημιουργία δημόσια αναγνωρισμένων ζευγαριών. Αυτή η αναγνώριση έχει καθορίσει εκστρατείες που σκηνοθετούν διάφορα kiss-in και κινητοποιούνται υπέρ του γάμου μεταξύ ομοφύλων, προκειμένου να καταστήσουν ορατό το ετεροφυλοφιλικό προνόμιο (βλ. Sherman, 1992· Malone, 2000).

Η πρόωμη φεμινιστική κριτική για την ηγεμονία του στρέιτ ζευγαριού επικεντρώθηκε στο γάμο, ως τη σχέση που δεσμεύει. Ο γάμος είναι, όπως διατείνονταν, η θέσμιση της εξουσίας και των πρωτειών του αρσενικού – η μέθοδος με την οποία οι γυναίκες σηματοδοτούνται σαν βοσκήματα και περιορίζονται στη θέση αυτή. Ο γάμος διχάζει τις γυναίκες, έλεγαν, σε δύο εξίσου αβίωτους ρόλους – στην ενήλικη ζωή της κοινωνικής θέσης της έγγαμης, οπότε δεν είναι παρά εξάρτημα του άνδρα ιδιοκτήτη, ή στη συγκριτική ελευθερία τού να είναι άγαμη αλλά απειλούμενη με αφανισμό και χωρίς κοινωνική αναγνώριση. Τώρα που ο γάμος δεν είναι πια ακρογωνιαίος λίθος της κοινωνικής τάξης πραγμάτων, αυτές οι ιδέες φαίνεται πως έχουν χάσει την αποδοχή που είχαν άλλοτε.

Ωστόσο, πέρα από τη νομική θέση που προκύπτει από τον επίσημο γάμο, η πρόσφατη εμπειρία από τα μεταβαλλόμενα πρότυπα νοικοκυριού αποκαλύπτει μέχρι ποιο βαθμό το ετεροφυλοφιλικό ζευγάρι ως δημόσια δήλωση και δημόσια [νομική] θέση, εξακολουθεί να υιοθετείται και να ενθαρρύνεται. Από την άποψη της θεσμικής εξουσίας δεν είναι ξεκάθαρο αν η ετεροφυλοφιλία απαιτεί και συμμόρφωση ή μόνο κατ'επίφασιν υπακοή. Σε τελική ανάλυση, ποιος νοιάζεται για ό,τι κάνουν οι άνθρωποι με το σώμα τους; Θα πραγματευτούμε διεξοδικότερα αυτό το ερώτημα σε ένα από τα επόμενα κεφάλαια. Προς το παρόν, αρκεί η υπόνοια ότι η ετεροφυλοφιλία επιτρέπει κάποια παρέκκλιση – και ότι αυτή η περιορισμένη ελευθερία κινήσεων καθιστά ανθεκτικότερη την ηγεμονία της. Αν μη τι άλλο, τούτη η περιορισμένη ευελιξία συμβάλλει στη φαντασίωση του απολύτως σταθερού και ανθεκτικού ετεροφυλοφιλικού ζευγαριού, στον γαμήλιο μύθο της εποχής μας. Αυτή είναι η άλλη πλευρά της απαίτησης τα ετεροφυλοφιλικά ζευγάρια

να παραμένουν μαζί, κι ας τραβούν των παθών τους τον τάραχο – η ιδέα ότι οι υγιείς σχέσεις απαιτούν δουλειά, συμπεριλαμβανομένης της σεξουαλικής. Η κοινωνική επιταγή για μακροπρόθεσμη μονογαμία νομιμοποιεί τον σεξουαλικό πειραματισμό προς το συμφέρον του ευτυχισμένου ετεροφυλοφιλικού βίου. Πρόκειται για ενορχηστρωμένη προσπάθεια να επανερωτικοποιήσουμε την ετεροφυλοφιλία, εφόσον το προνόμιο από μόνο του δεν μπορεί να συντηρήσει τους βασικούς θεσμούς της.

Κατά τους κεντρικούς μύθους της ηγεμονικής ετεροφυλοφιλίας, οι άνθρωποι γεννιούνται τέτοιοι, επειδή αυτό είναι φυσικό, και καμία αμφιβολία ή παρέκκλιση δεν τους περνάει ποτέ από το νου. Κάποιοι άλλοι, από κακοτυχία ή από κακόβουλη διαστροφή, είναι έξω από αυτό το ευτυχισμένο στρατόπεδο της κανονιστικότητας. Μερικοί από αυτούς τους ανθρώπους μπορεί ακόμη και να «ανανήψουν» και να γίνουν στρέιτ (ξανά). Ωστόσο, ως επί το πλείστον, η ετεροφυλοφιλία εκλαμβάνεται ως απόλυτη και ισόβια κατάσταση.

Τότε γιατί απειλείται τόσο εύκολα;

Αν η ετεροφυλοφιλική κουλτούρα έχει κάποιο αναγνωρίσιμο χαρακτηριστικό, κάτι που διακηρύσσεται ανοιχτά σε πολλές περιπτώσεις, τούτο είναι το αίσθημα της απειλής. Παρ' όλη την εξουσία της, η ετεροφυλοφιλία φαίνεται να είναι πράγμα εύθραυστο και λεπτεπίλεπτο. Οι ετεροφυλόφιλοι άνδρες μπορεί να φτάσουν ως και να σκοτώσουν απλώς λόγω της υποθετικής απειλής της επιθυμίας ενός άλλου άνδρα γι' αυτούς. Ετεροφυλοφιλικές οικογένειες μπορούν να διαλυθούν από την απλή υπόνοια ότι υπάρχουν και άλλοι τρόποι ζωής. Το μεγάλος σχημο πρόταγμα της αναπαραγωγής του ανθρώπινου γένους μέσω της ετεροφυλοφιλίας παρουσιάζεται σαν να υφίσταται διαρκώς επιθέσεις, σαν να κινδυνεύει πάντοτε να διαβρωθεί από τα επικίνδυνα ενδεχόμενα άλλων ερωτικών επιλογών. Μεγάλο μέρος της νομιμότητας που παραχωρείται σε αυτή τη μορφή ετεροφυλοφιλικής παράνομιας προέρχεται από το ιδιαίτερο μέλημα της απόκτησης παιδιών. Αν και η γονική φροντίδα υποτιμάται πολύ ως κοινωνική διαδικασία –είναι θέμα έντονης αντιπαράθεσης και άγχους αλλά μικρής επιδοκιμασίας και κοινωνικού γοήτρου–, θέλω να υποβάλω την ιδέα ότι ο ρόλος του γονέως μπορεί να λειτουργήσει ως μηχανισμός που διακηρύσσει την ευποληψία και τη σπουδαιότητα της σεξουαλικότητας. Η γονική φροντί-

δα μπορεί να μην έχει καμία σχέση με τη σεξουαλική συμπεριφορά ή ταυτότητα, αλλά οι ευθύνες της χρησιμοποιούνται για να υποστηριχθεί ότι η ετεροφυλοφιλία είναι κάτι παραπάνω από επιδίωξη ηδονής απλώς – αντίθετα απ' ό,τι άλλες λιγότερο υπεύθυνες κοινωνικά επιλογές αντικειμενικού σκοπού.

Εδώ συνυφαίνονται δύο σημαντικά νήματα επιχειρηματολογίας. Το ένα είναι η επίκληση βιολογικών επιταγών – έτσι ώστε η επίκληση για την απόκτηση παιδιών να απεικονίζεται σαν αποφασιστική ώθηση για την ετεροφυλοφιλική συμπεριφορά. Το δεύτερο είναι η υποβαλλόμενη ιδέα ότι κάποιες μορφές σεξουαλικότητας ωθούνται από κάτι άλλο και όχι από τον πόθο και την επιθυμία για σωματική ευεξία – και ότι αυτή η άλλη ενόρμηση είναι κάτι περισσότερο από την επιθυμία για σεξ αυτό καθ' εαυτό. Αυτό είναι σπουδαίο συστατικό της ετεροφυλοφιλικής ταυτότητας, ο υπαινιγμός δηλαδή ότι είναι κάτι περισσότερο από σεξ και ότι υπάρχει πέρα από τη σεξουαλικότητα. Ελάχιστα έχουν ειπωθεί για το τι συμβαίνει με τη σεξουαλικότητα κατά τη διαδικασία της γήρανσης. Ό,τι υπάρχει σχετικά μ' αυτό το θέμα έχει κυρίως θεραπευτικό χαρακτήρα – πώς να συνεχίσουμε να τα καταφέρνουμε ή πώς να συμβουλευθούμε όσους δεν μπορούν πια. Ωστόσο στα ερωτικά, όπως και σε όλα τα πράγματα, ο χρόνος αλλάζει τα πάντα. Γιατί άραγε θα έπρεπε να εξαιρούνται από αυτό οι βεβαιότητες της ετεροφυλοφιλίας; Μολονότι ο όρος ενδέχεται να διατηρείται, ποιος ξέρει τι πρακτικές πρόκειται να το συνοδεύουν;

Η ετεροφυλοφιλική πορεία, εκτός από το να προσαρμόζεται στα διάφορα στάδια της ζωής, πρέπει επίσης να προσαρμόζεται σε ό,τι αφορά τις ιστορικές αλλαγές – τα γενικά ιστορικά στάδια αποτελούν αντιδράσεις σε συγκεκριμένες απαιτήσεις και μεταβολές. Προκειμένου να λειτουργήσει, η ίδια η οικειότητα πρέπει να γίνει ευέλικτη δεξιότητα. Υπάρχει κάποιο προηγούμενο για να βλέπουμε τις τροποποιήσεις της ετεροφυλοφιλίας ως στοιχείο ευρύτερων κοινωνικών αλλαγών. Συγκεκριμένα, οι ανασκοπήσεις του 20ού αιώνα θεωρούν τις μεταβολές στην αφήγηση και στην επιτέλεση της σεξουαλικής ζωής βασική πτυχή της ανάπτυξης μιας ύστερης νεωτερικής αυτοσυναισθησης. Αυτό μπορεί να προσφέρει καλύτερη κατανόηση της ανάπτυξης της ιδιαίτερης υποπολιτιστικής (ελάχισσωνος πολιτισμού) κοινότητας των ετεροφυλοφίλων – και ενδέχεται να δηλώνει κάτι από τη συνειδητοποίηση αυτής της ομάδας:

Μετά το 1910, μια πελώρια ομάδα ειδημόνων, είτε ήταν διευθυντές επιχειρήσεων είτε υπουργοί, γιατροί, διαφημιστές είτε συγγραφείς εγχειριδίων για το γάμο ή ιδιοκτήτες αιθουσών χορού, άρχισαν να προσφέρουν νέες λύσεις στην ανησυχία και στην ηθική σύγχυση των Αμερικανών, και συνάμα επινόησαν έναν νέο ηθικό κώδικα για την αμερικανική κοινωνία. Αυτή η νέα ηθική τόνιζε την αυτοστιγμεί ικανοποίηση και την εκπλήρωση (επιθυμιών) μέσα από την κατανάλωση και τον ελεύθερο χρόνο ως μέσο για να μετριοστεί η πλήξη και η ματαιότητα της ζωής στον 20ό αιώνα, αλλά και ως λύση για τη φαινομενική ασημαντότητα του παλαιότερου συστήματος, καθώς και για την πληκτικότητα της ζωής στις επιχειρήσεις και τη συναισθηματική παρακμή της προσωπικής αυτονομίας. (White, 1993: 13)

Σε αυτή την εκδοχή «σεξουαλικής επανάστασης» η Γουάιτ (White) επισημαίνει άλλους παράγοντες – τη ραγδαία ανάπτυξη των πόλεων, τις εφημερίδες που απευθύνονται σε μεγαλύτερες μάζες του αναγνωστικού κοινού μέσα από τη χρήση γαργαλιστικών δημοσιευμάτων, τον περισσότερο ελεύθερο χρόνο για περισσότερους ανθρώπους και τον αυξημένο χρόνο για κατανάλωση, την επέκταση όλων των μορφών μαζικής ψυχαγωγίας: «οι κινηματογράφοι, οι αίθουσες χορού, οι διασκεδάσεις, τα πάντα τοποθετούνταν σε σεξουαλικά χρωματισμένο περιβάλλον, στο οποίο το κοινό που ανήκε ολοένα και περισσότερο στη μεσαία τάξη μπορούσε να ξοδέψει τα χρήματά του» (White, 1993: 14). Ο Τζόνθαν Κατς (Jonathan Katz) υποστηρίζει ότι ακριβώς αυτή η άνοδος του καταναλωτισμού ενθαρρύνει την ιδέα ότι η ερωτική πράξη μπορεί να επιδιώκεται σαν δραστηριότητα που προσφέρει απόλαυση και στα δύο φύλα (Katz, 1983· Matthaei, 1997).

Ακόμη και οι αμυντικές στρατηγικές των εκστρατειών υπέρ της αγνότητας είχαν ως αποτέλεσμα να αρχίσουν να εκφέρονται δημοσίως λόγοι σχετικά με τη σεξουαλικότητα. Οι υπέρμαχοι της επιστροφής σε πουριτανικές αξίες, καθιστώντας τη σεξουαλική συμπεριφορά και την ηθική ζήτημα δημόσιας συζήτησης και εκστρατείας, διαφήμιζαν ακούσια τις ηδονές της σεξουαλικής ελευθερίας. Η Γουάιτ αναφέρει επίσης ότι η Έκθεση του Κίνσεϊ δείχνει μεγαλύτερη ποικιλία ως προς την ερωτική εμπειρία των στρείπ από το 1890 μέχρι το 1910 – ιδιαίτερα πολύ μεγαλύτερο ποσοστό στοματικού έρωτα ως εμπειρίας από ερωτοτροπίες. Η είσοδος στον 20ό αιώνα επεξέτεινε το εύρος της ετεροφυλοφιλικής εμπειρίας και αύξησε επίσης κατά πολύ τις καθημερινές επενδύσεις στον έναν ή στον άλλο ετεροφυλοφιλικό τρόπο ζωής. Τώρα

που μπορούσε κάποιος να διαλέξει έναν στρέιτ τρόπο ζωής ως επιλογή για τον ελεύθερο χρόνο του, η σεξουαλική ταυτότητα έγινε κάτι εντελώς διαφορετικό.

Ένα άλλο πεδίο πραγμάτευσης επιδιώκει να στηρίξει με επιχειρήματα ότι η ετεροφυλοφιλία δεν είναι ομοιόμορφη σε όλες τις εποχές, τους τόπους και τους πολιτισμούς – καθώς και ότι ο τρόπος σεξουαλικής ταυτότητας και συμπεριφοράς, ο οποίος απολαμβάνει τόσο μεγάλη υποστήριξη και επιδοκιμασία στη σύγχρονη εκδυτικισμένη ζωή, δεν ήταν ανέκαθεν η πλέον εκθειασμένη αυτοέκφραση σε όλες τις εποχές και τους πολιτισμούς. Σε μεγάλο βαθμό ο διάλογος πηγάζει από το μέλημα να ξανασκεφτούμε τις παραμέτρους και τις δυνατότητες της ετεροφυλοφιλίας (για περισσότερα σχετικά με εναλλακτικές μορφές ετεροφυλοφιλικής ανδρικής ταυτότητας, βλ. Hearn και Morgan, 1990· Boyarin, 1997· Seidler, 1997). Μπορεί άραγε η ετεροφυλοφιλία να καλύψει ένα διαφορετικό σύνολο ηθικών μελημάτων, ή να αναπτύξει καινούριες συνήθειες οικειότητας για να προσαρμοστεί στις ευρύτερες πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές της ζωής; Αν όλοι είμαστε σε διαδικασία επανεκμάθησης του τι εστί να είσαι άνδρας ή γυναίκα, αυτό δεν θα έχει άραγε επιπτώσεις στις σεξουαλικές επαφές ανάμεσα στους αποκαλούμενους άνδρες και τις γυναίκες;

Ετεροφυλοφιλία δεν αποτελεί ούτε η υπόθεση ότι κάποιοι (ακόμη και οι περισσότεροι) άνθρωποι προτιμούν να συνουσιάζονται με ανθρώπους που έχουν διαφορετικά γεννητικά όργανα απ' αυτούς, αλλά ούτε καν η θεώρηση ορισμένων ή όλων των γενετήσιων πράξεων μεταξύ ομοφύλων ως ταμπού. Την κατηγορία αυτή δημιουργεί μόνο η υπόθεση ότι η επιθυμία ομοφύλων είναι κάτι ανώμαλο, ότι συνιστά, κατά την έκφραση του Φουκό, χωριστό είδος ανθρώπινου όντος. (Boyarin, 1997: 14)

Ωστόσο, όπως άλλες κυρίαρχες κουλτούρες που χαρακτηρίζονται από το ότι είναι αόρατες, έτσι και η ετεροφυλοφιλία αφορά περισσότερα πράγματα από την ίδια την ερωτοπραξία. Αφορά επίσης τις κουλτούρες της καθημερινής ζωής που δημιουργούν τα κανονικά πρότυπα της ετεροφυλοφιλικής ζωής. Όστε η ανάλυση των δομών και των επιδράσεων της εξουσίας της πρέπει να δώσει προσοχή στις βιωμένες κουλτούρες της ετεροφυλοφιλίας. Η ετεροφυλοφιλική ζωή, περισσότερο απ' ό,τι η ίδια η σεξουαλική πράξη, ό,τι κι αν είναι αυτή η μυστηριώδης

πράξη, δημιουργείται στο ενδιαμέσο της κοινωνικής αναγνώρισης και επιδοκίμασias. Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε την κουλτούρα της ετεροφυλοφιλίας ως τις καθημερινές συνήθειες που οδηγούν στο ετεροφυλοφιλικό ζευγάρι ως τη μόνη ευυπόληπτη έκφραση της σεξουαλικότητας. Τα άλλα είδη ερωτοπραξίας μπορεί μεν να είναι ανεκτά, αλλά δεν αποτελούν μέρος του ευυπόληπτου βίου. Σε επόμενο κεφάλαιο θα αναφερθώ στο ρόλο διατήρησης της ετεροφυλοφιλίας μέσα σε ευρύτερο ιδεολογικό πλαίσιο. Επί του παρόντος, το σημαντικό είναι ότι η ετεροφυλοφιλία αποτελεί την αποδεκτή διεξοδο – αν πρέπει κανείς να ικανοποιήσει την ερωτική του επιθυμία, τότε αυτός ο τρόπος επιτρέπεται και μπορεί να επανενταχθεί στις δραστηριότητες της κοινωνίας.

Από την άποψη της ανάλυσης, η δυσκολία βρίσκεται στο να επισημάνουμε πού έγκειται αυτή η ετεροφυλοφιλική κουλτούρα. Από τη στιγμή που παραδεχόμαστε ότι ο στρέιτ βίος εμπορεύεται από διάφορες πηγές και διαμορφώνεται μέσω πολλών επιρροών, που μερικές μόνο από αυτές είναι αμιγώς σεξουαλικές, τότε όλες οι όψεις της πολιτιστικής αναπαραγωγής θα μπορούσαν να θεωρηθούν μέρος αυτής της κουλτούρας. (Για κάποιες αναλύσεις του ρόλου της λαϊκής κουλτούρας στην αναπαραγωγή των ετεροφυλοφιλικών ταυτοτήτων, βλ. Radway, 1987· Ingraham, 1999.) Συχνά η κριτική έχει αποπειραθεί να αποκαλύψει την ετεροφυλοφιλία, όπως τη γνωρίζουμε, ως ιστορικά συγκεκριμένη και πολιτιστικά περιορισμένη, ως απλώς μια άλλη μειοψηφική επιλογή μάλλον παρά ως τη μόνη επιλογή, η τοποθέτηση της διαιώνισης του στρέιτ βίου στην ευρύτερη δέσμη των αναπαραγωγικών ιδεολογιών –που είναι η συναρμογή της λαϊκής κουλτούρας με την κρατική παρέμβαση, οι κοινωνικές ανταμοιβές και τιμωρίες, η όλη αλληλένδετη δομή της κοινωνικής δραστηριότητας που ενθαρρύνει το να δημιουργούνται κοινωνικές σχέσεις ξανά και με τον ίδιο τρόπο, προστατεύοντας τα υπάρχοντα συμφέροντα και τις υφιστάμενες ανομοιότητες εις βάρος της κοινωνικής αλλαγής–, όλα αυτά υποδηλώνουν ότι με αυτή τη διαδικασία προστατεύονται ορισμένα συμφέροντα.

Αν η ετεροφυλοφιλία έχει τις δικές της πολιτιστικές μορφές, τότε τι φορούν, τι διαβάζουν, τι βλέπουν οι στρέιτ; Είναι δυνατόν να θεωρήσουμε το συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της λαϊκής κουλτούρας ως εντατική διαφημιστική εκστρατεία υπέρ του ετεροφυλοφιλικού βίου. Παρά τις περιπλοκές και τις απογοητεύσεις, το γέλιο και τα κλάματα,

το ειδύλλιο είτε η υπόσχεση της ερωτοπραξίας διαποτίζει τις μαζικά παραγόμενες μορφές ψυχαγωγίας – το εν λόγω ειδύλλιο βέβαια είναι ετεροφυλοφιλικό. Πρόσφατες εργασίες έχουν υποστηρίξει ότι κάθε κοινότητα αυτοδιαμορφώνεται μέσα από τη δημιουργία και τη διάδοση του πολιτισμού της, ότι μαθαίνουμε την ταυτότητα και την κοινωνική επαφή μέσα από αυτή την ορολογία του ανήκειν (D'Emilio, 1983· Gilroy, 1987). Ωστόσο, όπως άλλωστε είναι προβλέψιμο, αυτές οι ιδέες αναπτύσσονται κατά κύριο λόγο σε σχέση με μειονοτικές ή όχι κυρίαρχες κοινότητες – με την κουλτούρα των μεταναστών, όχι του πληθυσμού υποδοχής, των μαύρων, όχι των λευκών, των λεσβιών και των γκέι, όχι των ετεροφυλοφίλων. Μόνο τώρα τελευταία εμφανίζονται ως θέματα μελέτης και συζήτησης οι κουλτούρες των κυρίαρχων ομάδων.

Σε αυτή τη διαδικασία ένα βασικό δίδαγμα είναι η συνειδητοποίηση ότι οι κυρίαρχες ομάδες είναι λιγότερο πιθανό να χαρακτηρίσουν κάποια πολιτιστικά προϊόντα ως αποκλειστικά δικά τους. Απεναντίας, το προνόμιο ενδέχεται να συνεπάγεται ένα αίσθημα κατοχυρωμένου δικαιώματος, που επιτρέπει ιδιοκτησία χωρίς δήλωση – το ανήκειν δεν χρειάζεται να διαλαλεί τις αξιώσεις του, διότι όλοι αναγνωρίζουν το κατοχυρωμένο δικαίωμα της εσω-ομάδας. Άραγε είναι τα ποπ τραγούδια μέρος της στρέιτ κουλτούρας, με εξαίρεση τη σπανιότατη περίπτωση που δηλώνουν πως δεν είναι; Είναι άραγε το Χόλιγουντ μια εκστρατεία πολλών εκατομμυρίων δολαρίων για να αναδειχθούν οι οδυμένες, οι ηδονές και τελικώς το αναπόφευκτο της ετεροφυλοφιλίας (ορισμένων ειδών); Μήπως όλος ο εμπορευματικός πολιτισμός είναι αναπόφευκτα κομμένος και ραμμένος στο πρόταγμα της προώθησης της ετεροφυλοφιλίας, εκτός αν δηλώνει ότι είναι μέρος του εξειδικευμένου μάρκετινγκ της κοινότητας των γκέι;

Από την άλλη μεριά, οποιοδήποτε πολιτιστικό προϊόν κι αν δείξουμε πρέπει να ανήκει και σε άλλους – η δύναμη της πανταχού παρουσίας σημαίνει ότι δεν υπάρχει ασφαλές λιμάνι για την κοινότητα (ό,τι κι αν λέει η στρέιτ κουλτούρα). Οι γκέι ερμηνείες έχουν αποκαλύψει πόσο ευάλωτα είναι και τα πλέον ορθόδοξα και απίθανα κείμενα, σε ιδιοποίηση και δημιουργική ερμηνεία (για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την γκέι ιδιοποίηση του κύριου ρεύματος της λαϊκής κουλτούρας, βλ. Burston και Richardson, 1995· Penley, 1997). Το γεγονός αυτό εγείρει ένα νέο σύνολο ερωτημάτων – αν ακόμα και τα γραπτά κείμενα της ετεροφυλοφιλίας μπορούμε να τα επανεπεξεργαστούμε,

ώστε να τα απολαμβάνει ένα γκέι κοινό, τότε πώς διατηρεί ο πολιτισμός της ετεροφυλοφιλίας την ασφυκτική και περίφοβη ηγεμονία του πάνω μας; Το παρόν βιβλίο στη συνέχεια θα υποστηρίξει ότι ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές μετασχηματίζουν την ετεροφυλοφιλία σε κάτι λιγότερο ισχυρό και πιο αβέβαιο. Καθώς οι διάφορες κουλτούρες πολλαπλασιάζονται, ενδέχεται η ηγεμονία αυτή να χαλαρώνει.

Η ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΗ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ Ή ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ;

Η πλέον ολοκληρωμένη κριτική της ετεροφυλοφιλίας ως θεσμού έχει προέλθει από τον φεμινιστικό διάλογο, ο οποίος υποστηρίζει με επιχειρήματα ότι αυτή η σεξουαλική διευθέτηση είναι μια άλλη όψη της συστηματικής καθυπόταξης και εκμετάλλευσης των γυναικών:

Η ετεροφυλοφιλία δεν είναι, όπως φαίνεται ότι είναι, η ανδρική και η θηλυκότητα σε αντίθεση: *είναι* η ανδρική. Εντός αυτής της αρσενικής ετεροφυλοφιλίας, οι γυναίκες επιθυμίες και η δυνατότητα γυναικείας αντίστασης είναι δυνάμεις ατίθασες δυνάμεις που πρέπει να πειθαρχηθούν και να τεθούν υπό έλεγχο, εν ανάγκη και διά της βίας. (Holland κ.ά., 1998: 11)

Έρευνες σχετικά με τον τρόπο ζωής δείχνουν ότι οι άνδρες φαίνεται να τα πηγαίνουν καλύτερα απ' ό,τι οι θηλυκές τους σύζυγοι – τουλάχιστον όταν βλέπουμε αυτή τη μορφή ερωτοπραξίας ως κάτι που οδηγεί σε μια ορισμένη μορφή οικιακής διευθέτησης. Οι νεαρές γυναίκες είναι κατά πολύ πιθανότερο να ζουν μακριά από το σπίτι της οικογένειας απ' ό,τι οι νεαροί άνδρες – που περιμένουν μια άλλη γυναίκα να αντικαταστήσει τη μητέρα τους, μ' έναν τρόπο που θυμίζει κωμωδία καταστάσεων (βλ. *The Independent* (27.1.2000), «Οικογενειακή ζωή: οι νέοι άνδρες μένουν στο πατρικό ακόμη και μετά τα τριάντα: οι νέες γυναίκες δείχνουν μεγαλύτερη ανεξαρτησία απ' ό,τι οι άνδρες, καθώς οι αριθμοί λένε ότι σχεδόν ένας στους τρεις άρρενες ηλικίας 20-35 ζει ακόμη στο πατρικό του»). Μετά το διαζύγιο η υγεία και η ευεξία των ανδρών χειροτερεύει σημαντικά – αν και δεν είναι καθόλου ξεκάθαρο ότι των γυναικών βελτιώνεται (βλ. *The Observer* (12.8.2001), «Divorce: Can it feel this good?»).

Η κριτική σχετικά με την ετεροφυλοφιλία ορθά έχει επικεντρωθεί στα αρνητικά επακόλουθα της καθυπόταξης των γυναικών, καθώς και στην περιθωριοποίηση και τη στέρηση των δικαιωμάτων των άλλων σεξουαλικών επιλογών – και εγώ δεν επιθυμώ εδώ να αρνηθώ ή να υποβαθμίσω τα άσχημα αποτελέσματα της ετεροφυλοφιλικής ηγεμονίας (βλ. Richardson, 2000). Ωστόσο το πρότυπο ανάλυσης που εκλαμβάνει την ετεροφυλοφιλία ως προκάλυμμα για την άσκηση καταχρηστικής εξουσίας παίρνει τα εργαλεία του από περιγραφές άλλων ειδών κοινωνικής δομής. Ως προς κάποιες μορφές δόμησης είναι αναμφίβολο ότι οι άνθρωποι συνεργάζονται απλώς λόγω του ότι έχουν επενδύσει στη διατήρηση κάποιου προνομίου με τίμημα την έλλειψη προνομίων για τους άλλους –θα μπορούσαμε να σκεφτούμε ως μια τέτοια μορφή δόμησης το έθνος, ενώ η λευκή επιδερμίδα ασφαλώς έχει ελάχιστη πέραση, εκτός αν θεωρηθεί δείκτης φυλετικού προνομίου–, αλλά ισχύει άραγε όντως αυτό και για τη σεξουαλικότητα (για το φυλετικό συμβόλαιο, βλ. Mills, 1997); Μολονότι οι ίδιοι οι ετεροφυλόφιλοι εκφράζουν μεγάλη δυσαρέσκεια με τη βιωμένη ετεροφυλοφιλία, μπορεί άραγε η ερωτική ζωή των ετεροφυλοφίλων να περισταλεί στην άσκηση εξουσίας και προνομίων;

Ίσως μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η εξάρτηση των ανδρών από την ετεροφυλοφιλία οφείλεται τόσο στη ζήτηση για δωρεάν οικιακή εργασία και σεξ, όσο και στην εν εξελίξει ακόμη συγκινησιακή πολιτική του κοινωνικού φύλου. Οι στρέιτ άνδρες είναι λιγότερο πιθανό να διατηρούν βαθείς συναισθηματικούς δεσμούς έξω από τις σεξουαλικές σχέσεις τους. Είναι πολύ πιθανότερο να θεωρούν τη σεξουαλική σχέση τους κέντρο της προσωπικής τους ζωής – αν όχι το μόνο, τουλάχιστον το σπουδαιότερο πεδίο δράσης της οικειότητας, αυτού του παράξενου πλην όμως αναγκαίου συστατικού της ευεξίας για όσους ζουν στην κατακερματισμένη ύστερη νεωτερικότητα (Giddens, 1994). Οι γυναίκες στηρίζονται περίφημα και με άλλους και πιο ποικίλους τρόπους – το σπουδαιότερο, μέσω των σχέσεών τους με άλλες γυναίκες (Sheehy, 2000). Η ετεροφυλοφιλία συμβάλλει σαφώς στην ευεξία των στρέιτ ανδρών – οι άνδρες φαίνεται να χρειάζονται τα οφέλη αυτής της σεξουαλικά χρωματισμένης διευθέτησης περισσότερο απ' ό,τι την ερωτοπραξία απλώς. Ενώ οι στρέιτ γυναίκες μπορούν να δημιουργήσουν εκδοχές οικογενειακής ζωής, οικειότητας και στοργής ανεξάρτητα από τη σχέση τους με κάποιον άνδρα –όσο κι αν αποζητούν το

ξεχωριστό ειδύλλιο μιας «πετυχημένης» σεξουαλικής σχέσης–, οι άνδρες φαίνεται να δυσκολεύονται πολύ περισσότερο στο να μάθουν να προσαρμόζονται σε αυτές τις διαφορετικές περιστάσεις. Θα μπορούσαμε να το εκλάβουμε αυτό ως επιβεβαίωση του ότι οι άνδρες αγαπούν την ετεροφυλοφιλία για χρησιμοθηρικούς λόγους, ότι το θέμα είναι η εξουσία και όχι ο έρωτας, ούτε καν η επιθυμία.

Ωστόσο δεν έχουν και οι άνδρες τα ίδια συντετριμμένα όνειρα και την ίδια απογοητευμένη πλήξη με τις γυναίκες; Μολονότι οι άνδρες φαίνεται να αποκομίζουν υλικά και συγκινησιακά οφέλη από τη δέσμευσή τους σε ετεροφυλοφιλικές σχέσεις (ορισμένου είδους), αυτό δεν τους καθιστά και απρόσβλητους στη δυσαρέσκεια. Όσο καλή κι αν είναι ενδεχομένως η ετεροφυλοφιλία για τους άνδρες, ποτέ δεν τους καθιστά πραγματικά άθρωπους (για τον τρωτό χαρακτήρα του αρσενικού, βλ. Pfeil, 1995· Seidler, 1997). Καθώς ο κόσμος αλλάζει με τρόπους που έχουν αντίκτυπο στη σεξουαλική ζωή των εκβιομηχανισμένων κοινωνιών, εμφανίζονται νέες πηγές άγχους για τους ετεροφυλόφιλους άνδρες. Πολλές από αυτές γίνονται τα πολιτικά ζητήματα της εποχής μας – τι σημαίνουν άραγε η εργασία, η οικογένεια ή η κοινότητα σε μια εποχή όπου το αρσενικό έχει περιπέσει σε αχρηστία; Η μελέτη και η άσκηση της ερωτοπραξίας είναι ένας τρόπος εξέτασης αυτών των ζητημάτων.

Φυσικά, η άλλη όψη της θέσης ότι η ετεροφυλοφιλία εξυπηρετεί τους άνδρες είναι πως προσφέρει κακές υπηρεσίες στις γυναίκες. Υπάρχουν πάμπολλες καθημερινές ενδείξεις για τη δυσαρέσκεια των γυναικών της Δύσης με την κατάσταση της σύγχρονης ετεροφυλοφιλίας (βλ. το τηλεοπτικό πρόγραμμα *Ally McBeal* και τα περισσότερα γυναικεία περιοδικά). Ωστόσο στην καρδιά αυτού του ξεσπάσματος φαίνεται ότι, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, οι γυναίκες περιβάλλονται από τις δυνατότητες αυτού που θα μπορούσε να είναι η ετεροφυλοφιλία. Διαφορετικά, πώς να κατανοήσουμε αυτόν το μακρόσυρτο θρήνο για την υπόσχεση που ποτέ δεν εκπληρώνεται, για τον τέλειο άνδρα που ποτέ δεν εμφανίζεται, για τη γλυκιά ικανοποίηση του έρωτα που δεν έρχεται ποτέ; Όπως συνήθως, οι πανεπιστημιακοί φαίνεται ότι αστοχούν, όταν επικεντρώνονται μόνο στις οδύνες της γυναικείας ετεροφυλοφιλικής εμπειρίας. Φυσικά υπάρχει η καταχρηστική εξουσία του αρσενικού, η συνεχιζόμενη εκμετάλλευση, οι κάθε λογής θλιβερές κι ανέντιμες ανισότητες ως προς την εξουσία –και αυτό εδώ το

βιβλίο θα εξετάσει στη συνέχεια κάποια από τα ζητήματα αυτά – ωστόσο, όσο άσχημα κι αν είναι όλα τούτα, σπάνια υπάρχουν μόνο αυτά.

Κεντρικό θέμα αυτού εδώ του βιβλίου είναι η ιδέα, η αμυδρή ελπίδα, ότι όλα τα είδη σεξουαλικότητας θα μπορούσαν να είναι καλά για όλων των ειδών τους ανθρώπους. Πολλά απ' όσα ακολουθούν αποτελούν απόδειξη ότι δεν ισχύει αυτό – και ότι, αντίθετα, η ερωτοπραξία παραμένει αιτία πόνου, αχίλλειος πτέρνα, υπόσχεση που δεν γίνεται πράξη ποτέ. Παρ' όλα αυτά τα αρνητικά, γράφω όσα γράφω γιατί θέλω να πιστεύω ότι τα πράγματα θα μπορούσαν να είναι και θα είναι διαφορετικά – αν μη τι άλλο, επειδή τόσο πολλοί άνθρωποι νοιάζονται για την ποιότητα της οικειότητας, της αισθησιακότητας και της ικανότητάς τους να αγγίζουν άλλους ανθρώπους.

ΑΛΛΑΖΕΙ Η ΕΤΕΡΟΦΥΛΟΦΙΛΙΑ;

Η δομή της ετεροφυλοφιλίας καθορίζεται, ή τουλάχιστον τροποποιείται, από τις μεταβολές στην ευρύτερη κοινωνία. Τα τελευταία χρόνια αυτός ο τρόπος συμβίωσης και εγκατάλειψης σχέσεων έχει ανοίξει δραματικά – φέρνοντας καινούριους πόνους αλλά και νέες δυνατότητες. Παρά την αντίσταση και τους περιορισμούς, έχει μεταβληθεί ο χαρακτήρας και η ισορροπία ρόλων στο εσωτερικό πολλών ετεροφυλοφιλικών σχέσεων. Πάνω απ' όλα, τα γυναικεία αιτήματα για ισότητα, πολιτικά δικαιώματα και σεβασμό σε όλους τους τομείς της ζωής έχουν αλλάξει το πλαίσιο του ετεροφυλοφιλικού ειδυλλίου – για τους ετεροφυλόφιλους άνδρες η σεξουαλική επιτυχία θα εξαρτάται εν μέρει από το κατά πόσο είναι ικανοί να εκπληρώσουν και να υποστηρίξουν αυτές τις επιδιώξεις των γυναικών. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η ετεροφυλοφιλία έχει προσαρμοστεί σε μεγάλο βαθμό στην αλλαγή των προσδοκιών κατά τις τελευταίες δεκαετίες – όμως το αν αυτό έχει αλλάξει την πρακτική της ερωτοπραξίας είναι άλλο ζήτημα. Η πρακτική της σωματικής οικειότητας παραμένει σε μεγάλο βαθμό ένα μυστήριο. Πρόσφατες εργασίες έχουν επιχειρήσει να προσφέρουν ευρύτερη τεκμηρίωση σχετικά με τις λεπτομέρειες της σεξουαλικής πρακτικής, κατά μεγάλο μέρος ανταποκρινόμενες στις επείγουσες ανάγκες σεξουαλικής υγιεινής. Ωστόσο αυτή η επιταγή να ανταποκριθούμε στα άμεσα αιτήματα των μελημάτων για τη δημόσια υγεία έχει περιορίσει το είδος των πλη-

ροφοριών που συλλέγονται. Η εισαγωγή σε μια σημαντική έρευνα για την ερωτική συμπεριφορά στη Βρετανία εξηγεί την έμφαση του έργου σε αυτά τα θέματα:

Οι μελλοντικοί ιστορικοί ενδέχεται να απορήσουν με την απουσία πληροφοριών για την ψυχολογική και την απολαυστική φύση των σεξουαλικών σχέσεων, καθώς και με την περιγραφική μάλλον παρά εξηγητική φύση αυτής της έρευνας. (Johnson κ.ά., 1994: 8)

Ωστόσο, παρά την απουσία ενός γλαφυρότερου λόγου για το πώς νιώθουμε τη σεξουαλική ζωή, αυτή η έρευνα όντως αποκαλύπτει σημαντικές τάσεις, ιδιαίτερα ως προς την ετεροφυλοφιλική ζωή:

Τρεις τάσεις επισημάνθηκαν: βαθμιαία μείωση με το πέρασμα του χρόνου της ηλικίας στην οποία συμβαίνει η πρώτη συνεύρεση. Αύξηση στο ποσοστό των νεαρών γυναικών που είχαν συνευρεθεί ερωτικά πριν από την ηλικία της σεξουαλικής συναίνεσης. Τέλος, σύγκλιση ως προς τη συμπεριφορά των ανδρών και των γυναικών. (Johnson κ.ά., 1994: 69)

Η ανισότητα των κοινωνικών φύλων ως προς την ετεροφυλοφιλική πρακτική μειώνεται. Παρότι δεν λαμβάνονται υπόψη οι κουλτούρες του κοινωνικού φύλου οι οποίες περιβάλλουν τις πράξεις, η παραπάνω διαπίστωση είναι ένδειξη μιας μεταβολής στις δυνατότητες. Αν οι γυναίκες συμμετέχουν διαφορετικά στην ετεροφυλοφιλία, τότε ίσως αλλάξει και το τι εστί να είσαι ετεροφυλόφιλος. Από κάποιες έρευνες γνωρίζουμε ότι τώρα είναι πιθανότερο οι άνθρωποι να έχουν περισσότερους συντρόφους – ή τουλάχιστον είναι πιθανότερο να ισχυρίζονται κάτι τέτοιο. Γνωρίζουμε ότι αλλάζει η στάση πολλών απέναντι στη σεξουαλική ποικιλία και στον πειραματισμό (*Financial Times* (28.11.2000), «Έρευνα για τις κοινωνικές στάσεις: πιθανόν η Βρετανία γίνεται περισσότερο επιτρεπτική»). Ωστόσο δεν γνωρίζουμε πολλά άλλα. Τι κάνουν όλοι εκείνοι οι στρέιτ μέσα στην ευνπόληπτη κατοικία τους; Μήπως αλλάζει η σεξουαλική πρακτική κατά τη διάρκεια της ζωής ενός ετεροφυλόφιλου; Πόση ομοιομορφία ή ποικιλία περιέχει ο όρος *ετεροφυλόφιλος*; Αν προσπαθούμε να χαρτογραφήσουμε αλλαγές, ασφαλώς πρέπει να ξέρουμε από πού αρχίζουμε!

Μεγάλο μέρος από τον πλέον αξιόλογο δημόσιο διάλογο στο εσωτερικό του φεμινισμού έχει αποπειραθεί να φανταστεί πιο ικανοποιητικές σεξουαλικές εμπειρίες για όλες τις γυναίκες – εμπειρίες ελεύθε-

ρες από διακρίσεις, από τη βία, την προκατάληψη ή την εκμετάλλευση. Αυτή η λαχτάρα δείχνει τη συνέχεια ανάμεσα στους αγώνες των λεσβιών, των αμφιφυλόφιλων και των τρανσέξουαλ γυναικών και σ' αυτούς των ετεροφυλόφιλων γυναικών, με τη σεξουαλική ελευθερία κάθε ομάδας να εξαρτάται πάντοτε από τις άλλες. Ο φεμινισμός, παρά τις ελλείψεις του, τις διαιρέσεις του και τις αντιδράσεις που προκάλεσε έχει δεσπόσει στη συναισθηματική μας ζωή, είτε μας αρέσει είτε όχι. Ο αντίκτυπος μπορεί να διαφέρει, όμως αυτές οι άλλες δυνατότητες αγνοηθούν εδώ, παρ' όλα αυτά. Καθώς αλλάζει η ετεροφυλοφιλία, υπάρχει πάντοτε η αμυδρή πιθανότητα ότι αυτή η αλλαγή θα είναι προς το καλύτερο – αρκεί να επιβιώσουμε από την τρικυμία αυτής της αλλαγής:

Πολλοί άνδρες ωθούνται από μια έλλειψη που μπορεί να εκδηλωθεί ως φανερή οργή και βιαιότητα. Έχει γίνει κοινός τόπος στη θεραπευτική βιβλιογραφία το να λένε ότι οι άνδρες έχουν την τάση «να αδυνατούν να εκφράσουν αισθήματα» ή ότι «δεν έχουν επαφή» με τα συναισθήματά τους. Ωστόσο αυτό παραινεί χοντροκομμένο. Αντί γι' αυτό, θα έπρεπε να πούμε ότι πολλοί άνδρες δεν είναι σε θέση να κατασκευάσουν μια αφήγηση του εαυτού που να τους επιτρέπει να συμβιβαστούν με την ολοένα και περισσότερο εκδημοκρατιζόμενη και αναδιατασσόμενη σφαίρα της προσωπικής ζωής. (Giddens, 1992: 117)

Όση ενέργεια κι αν δαπανάται στο να περιγράψουμε και να αναλύουμε την περιοριστική και ηγεμονική δύναμη της ετεροφυλοφιλικής κουλτούρας – νομίζω μάλιστα ότι αυτές οι αναλύσεις περιγράφουν με μεγάλη ακρίβεια τη λειτουργία της κοινωνικής ζωής στις αναπτυγμένες οικονομίες –, η καθημερινή ζωή του ετεροφυλόφιλου δεν χαρακτηρίζεται από την αίσθηση κάποιων σταθερών και αμάχητων προνοιών. Απεναντίας, ο συνεχής λόγος για την κρίση της εποχής μας κατακλύζει τις λαϊκές και τις πολιτικές δημόσιες συζητήσεις. Οποιοσδήποτε θα σκεφτόταν λοιπόν ότι η ετεροφυλοφιλία παύει να είναι του συρμού. Αυτή η αίσθηση ότι σου επιτίθενται είναι η μία όψη της αρσενικής οργής, που περιγράφει ο Γκίντενς (Giddens) – την οποία μάλιστα, προς έπαινό του, επισημαίνει ξανά ως απλοϊκή στρατηγική για να αντιμετωπίσουν – αν όχι να τη διαπραγματευτούν – οι άνδρες την αλλαγή. Αυτή η αφήγηση του εκτοπισμού των ανδρών και της συνακόλουθης οργής είναι από τα πιο γνώριμα αφηγήματα της ετεροφυλοφιλικής αλλαγής. Οι αλλαγές ως προς τη θέση των γυναικών σε όλους τους τομείς της ζωής

έχουν απειλήσει την εξουσία του αρσενικού στο σπίτι – κατά συνέπεια και στην κρεβατοκάμαρα. Εδώ υπάρχει μια σιωπηρή αποδοχή της ριζικής φεμινιστικής κριτικής του ετεροφυλόφιλου βίου – αν η οργή εμφανίζεται κατά την απώλεια της εξουσίας, τότε ίσως είναι γεγονός ότι η σχέση για την οποία πενθούν οι άνδρες ήταν βασισμένη στην εξουσία, όχι στον έρωτα, όπως προφασίζονταν. Το αίτημα για ισότητα και σεβασμό φαίνεται να καθιστά την ετεροφυλοφιλία ανεφάρμοστη, για λίγο τουλάχιστον, καθώς οι στρέιτ άνδρες μαθαίνουν να προσαρμόζονται και να εκτιμούν τις αξίες της οικειότητας.

Πλάι στα αποτελέσματα των αλλαγών στη συνείδηση των γυναικών, τα πραγματικά και όσα γίνονται αντιληπτά, έρχονται και πιο χειροπιαστά σημάδια αλλαγής. Η ανδρική οργή στη Δύση έχει γίνει αντικείμενο μελέτης σε σχέση με οικονομικές αλλαγές και όχι με δυσκολίες στις σχέσεις. Το υπόβαθρο της εισόδου των γυναικών στη δημόσια ζωή ήταν ένα σύνολο από σπουδαιότερες αλλαγές στον κόσμο της εργασίας, στην αυτονομία των εθνών και στη θέση της εργασίας. Η οικογενειακή ζωή που αναπαρήγαγε και συμπλήρωνε μια προηγούμενη εποχή εργασίας – με τον άνδρα κολόνα της οικογένειας να στηρίζει τη νεαρή οικογένεια ως ανταπόδοση για τις σεξουαλικές και τις οικιακές υπηρεσίες μιας οικονομικά εξαρτημένης συζύγου – έχει γίνει απασχόληση μιας μειονότητας, άλλο ένα εξωτικό φετίχ μεταξύ πολλών άλλων. Σε αυτή τη νέα εποχή των μετα-φορντικών εργασιακών πρακτικών, οι συγκεκριμένες απολαύσεις που προκύπτουν από το ρόλο του άνδρα κολόνα της οικογένειας είναι πανάκριβη συνήθεια – εξ ανάγκης, ως και οι άνδρες διαλέγουν να βοηθούνται στους λογαριασμούς αντί να έχουν το κατοχυρωμένο δικαίωμα που προέρχεται από το ότι είναι το μοναδικό μεροκάματο που μπαίνει στο σπίτι. Οι νέοι άνδρες ξέρουν ότι πρέπει να εργάζονται και οι γυναίκες (*Independent on Sunday* (17.12.2000), «Για τον άνδρα που έχει τα πάντα....»: οι γυναίκες αποκτούν μεγαλύτερη εξουσία κάθε μέρα που περνάει, ωστόσο η κρίση της ανδρικής ταυτότητας που είχε προβλεφθεί δεν έγινε. Στην πραγματικότητα, οι άνδρες βρίσκουν ότι η νέα τάξη πραγμάτων τους ταιριάζει αρκετά καλά).

Η πραγματική κραυγή ανδρικής οργής, το πραγματικό πολιτικό μέλημα είναι ότι αυτές οι νέες οικονομικές διευθετήσεις έχουν οδηγήσει σε ανέκκλητα διαφορετικούς τύπους οργάνωσης του νοικοκυριού – όχι προσαρμογές, αλλά κάτι εντελώς διαφορετικό. Χωρίς τα δεσμά της

οικονομικής εξάρτησης και της έλλειψης κοινωνικών προνομίων, τα στρείτ ζευγάρια χωρίζουν – ακόμη κι όταν έχουν παντρευτεί, έστω κι αν έχουν παιδιά. Κατά τη διαδικασία αυτή, οι άνδρες ενδέχεται να αποστασιοποιηθούν από τις οικογενειακές διαδικασίες που τους εμπλουτίζουν – η δε κοινωνία ως σύνολο συνειδητοποιεί ότι η παλαιάς κοπής οικογένεια επιτελούσε ένα πλήθος από άμισθα καθήκοντα (Castells, 1997).

Στη Βρετανία τα τελευταία χρόνια, αυτή η ανησυχία για τις αλλαγές στη διευθέτηση του νοικοκυριού έχει εκφραστεί σε μεγάλο βαθμό ως θρήνος για τα περασμένα. Όπως θα υποστηρίξω στο τελευταίο κεφάλαιο, η μακρόχρονη κυριαρχία της Νέας Δεξιάς εκμεταλλεύτηκε πολύ αυτόν το φόβο και αυτή τη δυσανασχέτηση για τις αλλαγές στον κόσμο της ερωτοπραξίας. Η πρόσφατη άνοδος μιας άκρως ηθικολογικής Κεντροαριστεράς στην εξουσία κληρονομεί αυτή την ανησυχία για το θάνατο της οικογένειας, αν και μιλά με μεγαλύτερη κατανόηση:

Πολλές οικογένειες σήμερα βιώνουν τεράστια δοκιμασία. Σχέσεις διαλύονται με ταχύ ρυθμό. Ολοένα και περισσότερα παιδιά μεγαλώνουν σε διαλυμένες οικογένειες. Ο ρυθμός των γεννήσεων βρίσκεται σε πτώση. Και για πολλούς υπάρχει σοβαρή σύγκρουση ανάμεσα σε αυτά που απαιτούνται από αυτούς: αφενός να είναι καλοί γονείς και σύζυγοι, αφετέρου να είναι άκρως επιτυχημένοι σε έναν ολοένα και πιο ανταγωνιστικό χώρο εργασίας. Φαίνεται να απειλείται η ίδια η ιδέα που έχουμε για την οικογένεια. (Wilkinson, 2000: 111)

Η Έλεν Γουίλκινσον (Helen Wilkinson) και οι συνάδελφοί της στην Demos έχουν υποστηρίξει ότι ο νέος ολισμός του Τρίτου Δρόμου – η ονειρεμένη κεντροαριστερή συναίνεση που θα κυβερνά για χίλια χρόνια – πρέπει να ενσωματώσει δημιουργικές αντιδράσεις στις αλλαγές της οικογένειας:

Οι οικογένειες είναι το θεμέλιο της κοινωνίας πολιτών, όπου πρωτομαθαίνουμε τις ηθικές αξίες. Οι οικογένειες δημιουργούν κοινωνικό κεφάλαιο – την εμπιστοσύνη και τις δεξιότητες στις σχέσεις που επιτρέπουν στα άτομα να συνεργάζονται. Η κατάρρευση της οικογένειας αποτελεί σημαντικότερο παράγοντα της μείωσης του κοινωνικού κεφαλαίου και της ευρύτερης κοινωνικής δυσλειτουργίας. Το κράτος έχει συμφέρον αλλά και ρόλο να διαδραματίσει ώστε να την αποτρέψει. (Wilkinson, 2000: 112)

Η πρόταση για έναν Τρίτο Δρόμο στην οικογενειακή πολιτική απηχεί τους άλλους τρίτους δρόμους ως προς την απόπειρά της να συμβιβάσει

την παραδοσιοκρατία και το ριζοσπαστισμό, να είναι υπέρμαχος και των αυταρχικών οικογενειακών αξιών και των ευέλικτων προσωπικών αλλαγών. Ως αποτέλεσμα, τούτη η ανάλυση εκθειάζει το γάμο και την παραδοσιακή οικογένεια με τον ανεπιφύλακτο και υπερβολικό τρόπο τον οποίο έχουμε καταλήξει να συνδέουμε με τη Δεξιά – εδώ ο γάμος γίνεται το πρότυπο όλων των καλών κοινωνικών σχέσεων, πολύτιμη οντότητα που η κρατική πολιτική πρέπει να φροντίζει και να προστατεύει. Με το γάμο η οικογένεια παρουσιάζεται ως αποτελεσματικότερη όταν οικοδομείται με βάση το ετεροφυλοφιλικό ζευγάρι – μόνο αυτή η συνταγή μπορεί να εγγυηθεί τη σταθερότητα που χρειάζονται τα παιδιά για να γίνουν παραγωγικοί και νομοταγείς πολίτες. Πλάι σε αυτές τις επευφημίες για τις παλαιού τύπου οικογενειακές σχέσεις υπάρχει η αναγνώριση ότι τα νοικοκυριά έχουν αλλάξει – μπορεί ο γάμος να είναι ό,τι καλύτερο, αλλά οι κοινωνικές αλλαγές έχουν δημιουργήσει και άλλους τρόπους ζωής. Οι άνθρωποι συμβιώνουν ως στρείτ ή γκέι ζευγάρια. Τα ζευγάρια χωρίζουν, είτε είναι καθαγιασμένα διά του γάμου είτε όχι. Ενήλικοι ανατρέφουν παιδιά μόνοι τους ή ως ζευγάρια που τα μέλη τους αλλάζουν με τον καιρό. Οικογένειες αναδιαμορφώνονται μέσω των διαζυγίων και ανασυγκροτούν ομοιώματα της παραδοσιακής οικογένειας, συγχωνεύοντας παιδιά από περασμένες σχέσεις με τη φροντίδα των τωρινών συντρόφων. Αυτές οι μεταβολές δημιουργούν τον νέο κοινωνικό στίβο στον οποίο επιχειρεί να απευθυνθεί ο Τρίτος Δρόμος – αυτές οι αλλαγές στις προσωπικές επιλογές στην ιδιωτική ζωή είναι που συγκροτούν τα μεγαλύτερα μοτίβα της δημόσιας ζωής.

Πρόκειται για ενδιαφέρουσα παραδοχή, γιατί τώρα οι προσωπικές επιλογές στα ερωτικά ζητήματα και στα θέματα στοργής θεωρούνται ότι δημιουργούν τις κρίσεις της κοινωνικής συνοχής. Η κοινωνία, αντί να παραμένει ιδιωτική και δίχως σχέση με τις ευρύτερες υποθέσεις της κυβέρνησης, απεικονίζεται ως το αποτέλεσμα των συγκεντρωμένων προσωπικών επιλογών – κατά συνέπεια οι προσωπικές επιλογές γίνονται κεντρικό σημείο για την οργάνωση της κοινωνικής αλλαγής. Αντί να προσπαθούμε να διαπλάσουμε και να συγκρατήσουμε τις τρομακτικές δυνάμεις της παγκόσμιας οικονομίας, το να ενθαρρύνουμε διαφορετικών ειδών προσωπικές σχέσεις είναι κάτι που φαίνεται να προσφέρει έναν εύκολο τρόπο για να μειώσουμε το έγκλημα, να περικόψουμε το κόστος της φροντίδας για την υγεία, να ανακουφίσουμε τη

φτώχεια μέσα από την κοινωνική στήριξη, και να συνδέσουμε τα ουσιώδη μηνύματα της παραδοσιοκρατίας και της συμπόνιας στην κυβέρνηση. Περισσότερο και από τις δεξιές επικλήσεις στις οικογενειακές αξίες, αυτή η επικέντρωση του Τρίτου Δρόμου στην καθοριστική σημασία των επιμέρους οικογενειακών σχηματισμών για την ύπαρξη υγιών κοινωνικών σχέσεων μετασχηματίζει τη μυθική ιδανική οικογένεια σε πρώτιστο πολιτικό παράγοντα – στο κοινό στο οποίο απευθύνεται όλη η πολιτική ρητορεία και από το οποίο προέρχεται κάθε πολιτικό κέρδος.

Ωστόσο, μολονότι αυτή η περιοπτη θέση φέρνει κάποια ζητήματα της οικογένειας σε δημόσιο διάλογο, άλλα ζητήματα παραμένουν κατ'αφανώς απόντα. Τα ζητήματα των οικονομικών και των χρονικών πιέσεων στην οικογενειακή ζωή τίθενται στη συζήτηση ως οι περιορισμοί που καθορίζουν τις προσωπικές επιλογές, όμως αποσιωπώνται άλλα, πιο δύσκολα προβλήματα, όπως η επιθυμία ή η διακύμανση του ερωτικού πόθου κατά τη διάρκεια της ζωής του ανθρώπου. Παρότι τα τρωτά της σεξουαλικής ζωής μπορεί να προσφέρουν νέες δυνατότητες κυβερνητικής παρέμβασης, το σεξ είναι υπερβολικά ανυπότακτο για να χωρέσει τόσο εύκολα σε τόσους σχεδιασμούς.

Οι προτάσεις για έναν άλλο προσανατολισμό της οικογενειακής πολιτικής, παρόλο που ενστερνίζονται συντηρητικές αντιλήψεις για την οικογενειακή ζωή και τις οικογενειακές σχέσεις, όντως φέρνουν κάποια θετικά οφέλη σε όσους ενδιαφέρονται να αυξήσουν τόσο την προσωπική ελευθερία όσο και την ευημερία των ομάδων. Ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά τους στόχους αυτού εδώ του βιβλίου, η επαναξιολόγηση του ρόλου που έχει ο εν οίκω βίος σε άλλες κοινωνικές σχέσεις, προσφέρει νέες δυνατότητες για να κατανοήσουμε την αλληλεπίδραση ανάμεσα στην ιδιωτική και τη δημόσια ζωή. Πρόκειται για μια αντίληψη της οικογένειας που αναγνωρίζει ότι σπουδαίες πλευρές της καθημερινής εμπειρίας, όπως το αίσθημα ασφάλειας και ευεξίας, πηγάζουν από την ποιότητα των προσωπικών σχέσεων – και, το σπουδαιότερο ίσως, από τις σχέσεις στοργής τις οποίες επιλέγουμε και μέσω των οποίων επιλέγουμε να γαλουχήσουμε άλλους ανθρώπους. Εδώ η σεξουαλικότητα, αντί να υποβιβάζεται θεωρούμενη ιδιόμορφο πάρεργο, μπορεί, μαζί με άλλες σχέσεις στοργής να διαδραματίσει βασικό ρόλο στην κοινωνική σταθερότητα αλλά και στη δική μας αντοχή μπροστά στις αλλαγές. Αν αλλάξει η ετεροφυλοφιλία, αυτή η αλλαγή είναι μέρος ευρύτε-

ρων μεταβολών – και αυτό το βιβλίο υποστηρίζει ότι σε αυτές τις σημαντικές μεταβολές στον τομέα της σεξουαλικότητας περιλαμβάνεται η κάμψη της θέσης της Δύσης. Συμβιώνουμε με όλες αυτές τις ενδείξεις ότι η σεξουαλικότητα –ακόμη και στις πλέον καθιερωμένες εκδηλώσεις της– αλλάζει, ίσως συνεχώς. Είναι σαν ένα πολύ αργοκίνητο καράβι,⁴ που στεκόμαστε πάνω του και μολονότι κινούμαστε μαζί του – νομίζουμε ότι αυτό παραμένει ακίνητο, ακόμη και ενώ ολόγυρά μας το τοπίο αλλάζει.

Κάθε φορά που θέλω να αποθηκεύσω τούτο το κείμενο στον υπολογιστή, στην οθόνη εμφανίζεται μια ερώτηση: «Θέλετε να αντικαταστήσετε την υπάρχουσα ετεροφυλοφιλία;» Η πραγματέυση που ακολουθεί προσφέρει μια απάντηση.

4. Η συγγραφέας χρησιμοποιεί την εικόνα του αργοκίνητου παγετώνα. (Σ.τ.Μ.)